

GRÓF BETHLEN LAJOS ÖNÉLETIRÁSA

Gr. Bethlen Lajos és báró Wesselényi Anna voltak tisztelt szüleim. Mindketten nyugszanak a szent-imrei, Hunyadi Jánostól építtetett kis templom kriptájában, három gyermekeik, Rósalia, József és Anna testvéreim köreibe.

Légyen nyugalom, áldás poraikon!

Erdélyhon hatalmas folyója, a Maros körzi azon volt szép ősi úrilakot Gáldtön, melynek falai közt 1782-be, azaz ezerhét-száznyolcvankettőbe, második februárba születtem. Örömtölt szívvel adának a sz. keresztség által a tisztelt szülék Lajos nevet nekem. József és Anna testvéreim három, négy évvel utánnam jöttek a világra. Két nagyobb testvéreim Gergely és Rósalia már 3–4 évvel idősebbek valának nálomnál. Mikor kedves atyánkat gr. B. Lajost nagy atyánk gr. B. Gergely bethlenszentmiklósi kastélyába akkor uralkodó forró nyavalyások ápolására felszólítván, odaérkezte után tiz nap mulva, a kegyetlen halál töllünk öt élő gyermekeitől örökre elragadá, ifju anyánk özvegyen, mü árván maradánk. Kevés holnapok után József és Anna testvéreim is a sirba követék a jó atyát és így csak hárman maradánk a legjobb, tudós és bölcs anya ápolása alatt. Nagyobb testvérem Bethlen Gergelyt nagyatyám és nagyanyám br. Nalátzi Borbára magokhoz vették, taníttatották és kényeztették. Rósa és én anyánkkal nődegéltünk, mig szárnyunkra bocsáthata. De azelőtt én is nagyatyámékhöz vitettem még 1792-be. Ezen két, mindentől tisztelt öreget is elvesztettük Kolozsvárt, és akkor kezdődék reánk nézve új élet.

Gergely testvérem és én mint nyolcz éves gyermek már Kolozsvárról, igen jó paripákon, az enyedi kollegiumba tanúlni ellovaglánc, tanítókkal ellátva, a városon lakva, elég boldogul

telék a gyermeki időkor. A tanulás mellett Nagy-Enyeden férfiasan nevelődtünk. Lovaglás, puskázás stb. nem hiányzottak, úgy hogy ebbe is ementiát nyerni vala szerencsénk. Testvéremtől Gergelytől végre el kelle válnom, mert elvégezvén jóval előbb iskoláit nálomnál, a k. Gubernium mellett praktizálni kiindúla és én egyedül maradék tanítóimmal Enyeden. És ezen időpont az, melybe életem nevezetesebb kalandgyai megkezdődtek.

Akkori enyedi tanár Benke úr házában lakva, brutális privát tanítóimmal, előbb Keresztes Jóseffel, azután Csegödi Jóseffel – mindketten elég tanult, de valódi parasztidomú egyénekkel, – csakugyan nem soká érkezek mellém, magának azután nagy hírt-nevet szerzett német tanár Bretschneider. Ez az érdekes úr szeretette meg véllem a tudományokat. Azért lettem jó geográf, nem gyenge physikus, mechanicus, hydraulicus, esteticus. Annál rosszabb theologus és politicus. De lettem architector, botanicus, horticultor. Egyszóval könyvszerető, műkedő, katonás, zsarnokságot nem szenvedő, becsületérző, tudnivágyó, soha se henyélő, jó fiú, jó barát. Mindezen tulajdonságaimat köszönhetem a legjobb anya bölcsességének és igen szeretett Bretschneider tanár úrnak. Neveletlen, pedáns enyedi diákok oktatásait megvetve, soha semmit nem tanultam volna, türelmet nem ismerő lelkeimmel, mert kiknek magaknak nincs nevelések, – csordák mellől iskolába menve – hogy lehessenek azok nevelők? Például: Miskoltzi József deák tanítóm egy leczkének nem elég hamar megtanulásáért, egy ferialis idő alatt Gáldtön, anyámnál, úgy vágott fejemhez, hogy egy deszka grádicsan hanyatt esve, – egyik lábam a grádics közzé csuszván – ketté tört lábamszára. Nyolcz hónapig szenvedvén miatta, képzelhető egy jó anyának is ez alatt az idő alatt keservét, nyomorékan látva betzéit.

Miskoltzi töstént elidéződött házunktól. E vala az elégtétel.

Egy enyedi paraszt lakos, Pap Péter nevű kurála engem Csombordon, gr. Kemény Farkas statuum preses úr excellentiájával együtt, ki is feldőlven egy hídról, a hintó terhe alatt lába eltört. És kétfelé nem járhatván az öreg Pap Péter, jó anyám megegyezésével Csombordra vittem, és ott együtt a gróffal meg is gyógyulánk.

Ujra tanuláshoz kezdve, Csegöldi József, hetyke enyedi diák, leve deák tanítóm, már én is logikát frequentálva akkor. Ez is a tele kantsónak imádója lévén, egykor kábult fővel hazakerkeztvén titkos kalangyiból, disputánk következtében huszá-

rom kardját kirántván, vagdalni kezdett lapjával, de én is nem rest, hajszálan függő türelmem elszakadva, a kardot kezéből az úgynevezett nevelőnek kifatsarván, egy vágással homlokára, földre teritettem. Tisztelt tanárom Bretschneider úr levén bizonyosságom ártatlanul szenvedett rút bánásának és méltó büntetésinek általam.

Azonban az kollegium 9 böltés tanárjai ítélete szerént a domine humanissime consilium abeundit kapott. Örökös félhold idomú homlok-forodással. Mind falusi papot mégis egyszer láttam morált predikálni a szónokszékből.

Ily iskolai eseményeket tsakhamar más is követte. Ugyanis sok számos nagyobb és kisebb uri tsaládoknak urfiaival együtt járván a sok tanárok letzkéit, azok közt egy gr. Teleki Imre is vala Benke tanár urnál tanuló és kosztózó társam, szász ember nevelőivel, egy büszke, hetyke, magáról sokat hívó Konerd nevű jó kinézésű, nagyon kikapó latorral. Ez urfiát, Teleki Imrét, akkor büszke, bolond családnak egyikét, szerette volna több mint huszonöt uri fiak felett megkülembezettnek tenni. Azért a köztanodába néki külön asztalt és széket vitetett, mely mindnyájunknak, kik mindenbe véle egyformák voltunk, kedvetlenséget okozott. A többi bátorságomba bizván, kértek, hogy ezt a megkülembezetést nem tűrhetvén, br. Radákék, Mikóék, Toldiak és sok előkelő társainkért felszólítanám, hogy üljenek a mi padainkra és nem külön a tanoda terem közepén. Erre rögtön felszólítám a két megkülenezett tanulótársainkat a tanár Herepei János ur jelenlétibe – a szónok székibe ülven – ki maga is, mind nagy demokrát, az egyforma létnek, egyenlőségnek baráttya, ezen megkülenezést nem kedvelte. De felszólításomra ez a büszke Teleki-finak felkiálta: azért ülünk külön, hogy szamarakkal egy székbe ülni nem akarok. Evvel felzudulván százhusz derék tanulótársamk, helyettek én vevék is nyilván, az úgynevezett auditoriumba elégtételt rögtön, mert az imperialis grófotskát magam és társaim nevibe önasztala mellett jól felpofoztam, megtéptem és a szamar titlust elégségesen megfizettem. Társaink kitörésit evvel feltartóztatván, mindnyájan elhagytuk a teremmet, tanárostól együtt. Kiabálások közt, sirva futa el az imperialis gróf is a vitéz szászával együtt.

Ez nagy dolog vala. A Telekiéktől jól fizetett tanár urak, mindezen megbántásunk után is, mégis büntetést akarának reám szabtatni, meg nem gondolva, hogy Bethlen Lajos, a közszeretembe lévő publicus diák, nem oly könnyen hajol egy rüdeg, papi ítéletnek. Ugyanis én Hajnal nevű derék pej paripámra

felülvén, Winter Miska hív öreg huszáromtól jó paripán követve tanítóimtól elbútsúzva, Enyedet elhagyám és Bervére Feldmarschal-lieutenant gr. Gyulai Sámuelhez mentem, ki is ott ezredjibe mint kadétot felvett – igen szép társaságba, – mert gróf Bánfi Ferentz, a gr. Bánfi György gubernator fia, gr. Lázár Benedek és még más tiz előkelő úrfi kadétok, gyönyörködtetők a hires öreg és merő vak generálisunkat tréfáinkkal. Ott valószínű katonai módulag éltünk, a generalis kegyéből, derék segédkapitány Craus úr oktatása alatt, gyakorlásokkal fegyverbe, lovaglásba, melybe én voltam a többinek is mesterek. Írásba, olvasásba rendbe nagy előmenetelünk vala.

Igy a papokon kikapva, kedves jó anyám is megengesztelődött ugyan, nagyon tisztelvén rokonunkat az öreg generalist, de féltette betzeit a háborútól, mely akkor a forradalmas franciákkal elég dühösen folyt. De az okos generális minket cadétokul még tudatlanul a vérpiatzra kiküldeni nem akarván, minket magánál tartott, és taníttatott. De nyoltz holnapi ott létem után ez a kegyes jó urunk is meghala. Két generális fiai, Ignátz, és Albert temeték őt el Szász-Sebesbe, hol mi is cadétokul parádirozánk koporsója körüi.

A tzeremonia után anyámnak esdeklése után és nagybátyánk guberniumi tanácsos gr. Bethlen Gergely kívánatára engem a katonai pályámról amoveálának többekkel együtt és gróf B. Gergely atyafiságos felszólítására, kedves jó anyám nagy örö mire, megint Enyeden, mint már kiszolgált vitéz katona, publicus deák lettem. A papoktól éppen nem félve, mert nagybátyám curátora lévén a kollegiumnak, védje alatt folytattam ujra tanulásom, jó sikerrel.

Azalatt a megpofozott imperiális grófocska is békességes megmaradást a tanulók körébe többet nem remélhetvén, elment Pestre.

Én még két évig mulatván Enyeden szép görög beszéddel a tanoda teremibe elbúcsúztam szeretett barátimtól, a tisztelt tanár uraktól, és lóra ülven, két éveket Enyeden eltöltve, örömmel, kevés keserűséggel, elmenék kedves jó anyámmal Bethlen Szent-Miklósra gr. Bethlen Gergelyhez, honnat fel is indulék Bécsbe véllé, mint a familia követtyei, nagy bátyáin gr. Bethlen Gergely elnöksége alatt, áldását jó anyámnak magammal vive, pénzzel jól ellátva. Bécsi mulatásom csak öröm és jóllét volt. Ottan felségünk hadi szükségire a familia cassájából 20,000 pengő forintot, egy ezer frtos vasládába, mind aranyba és ezüstbe, volt szerencsém presentálni jó és szeretett

császárunknak, I. Ferencznek. – A jutalom lett egy nagy ígélet. Nagy uraktól elég volt az. A sükere más világra maradt.

Bécsi ifjúi kalandjaim nem emlitni valók. Csak hogy nálamnál sokkal idősebb barátommal Horváth Károly úrral és D. Getzivel Velenczébe indulandó valék. De nagybátyám gr. Bethlen Gergely terhes betegsége csakhamar véget vetett a további utazási tervnek.

Jobban lévén bátyánk, a familia jószágai bonificatiója iránti tracták mind folytak. Végre a borgai jószág 70 évesi bírása után, a felségtől, mint határörkatonaság, meghatározódott, hogy bonificaltassék jószággal Bánátusba, mely husz évek eltölte után roszzúl meg is esett. Így eldölvén a dolog, leindultunk Bécsből Erdélybe. – Utazási kalandjaim a nagybátyámmal igaz furtsák, nevetségesek; de ki ezen tisztelt és szeretett nagy urat úgy esmérte, mint mi rokonokúl, nem csudálkoznék azon rendes eseteken, mik történtek az egész utazás alatt. De a további éltém folyamára nem lévén azok befolyással, feljegyezni nem is kívánom.

Leérkezvén Bécsből, mint egy tökéletes utczatapadó dandi, jó anyánk kívánatára M.-Vásárhelyen a kir. táblai irnokságra Szentpáli híres ítélőmester kancelláriáján feleskedtem.

Már itt új életre léptem. Táncz, lovaglás, szép-nem iránti hódolások, maszkarázás, trakták, vadászatok – igen kevés kantzellári műkedések – voltak éltém napi rendjei. Ötven forint holnapjára igen kevés lévén, még adósság csinálás se hijánzatt. Minthogy már igen kedves fitestvérem: Gergely is házos lévén – Bethlen Klárát, generalis Bethlen Pál leányát vévén nőül, Rosália nőtestvérem is gróf Bethlen Imrével egyesülve lévén – anyám engem is 22 éves koromba már nőszülve lenni óhajtotta. Azért több szép úrilányokat tüzett ki magába számomra.

Ezek közt számítá nékem gr. Bethlen Ádám igen okos és kedves kisaszszonyát, Pepit vagyis Joséfát. De én már magamba a híres szépségű Radák Polixént, mint kivel közési atyafiságba és jószágokba osztozó vérek is valánk, váloztám ki, ha nőszülni kellene. Ezen értékes és érdekes gyönyörű hölgy is huzamoson engem kedvelvén, a világ már mint mátkásokat úgy nézett és hitte.

De a végzés könyvibe máskép vala felirva a mi életünk folyama. A Jósef huszároknál lévén egy szegény báró, Zéáu, mint főhadnagy, br. Radák Ádámtól, Polixén öregattyától, titkon más szegény legényekkel együtt segítve mindenben: ez szivét

mátkámnak elrabolta, a nélkül, hogy Polixén bizodalját hozzám elvesztette volna, ki is titkát nekem kijelentvén, ha keservvel is, de czéljok elérésibe, minden idősb és ifiabb rokonaink ellenire is, én a lehetőségig elkövettem mindent. De a rettentő ellentállását a szüléknek, rokonoknak, esmerőseknek látva, a gaz, pizszok báró, mikor a titkos házasságra én magam és Polixén derék testvére Radák István reá venni quártélyába Peterdre mentünk, avval utasított vissza gazúl, hogy ő egy lányért magát nem cassiroztatja, ha van is miből a leány őtet eltartsa. Ekkor én őtet kihívám pistolyra, de ő terminust tévén csak, egy évi szabadságot kére és a hazából elillanta. (Csakugyan későbbre jutalmát elég keservesen vette el a boldogtalan poltron, cassirozva is lévén háborúi poltronság miatt stb.)

Ezen hűtelen tettét meghallva a szeretni tudó Polixén, Mikeszászáról egy postát küldé hozzám Kerlésre, hol én már birtokló valék, mint nőtelen új gazda.

Vendégeim valának gr. Bethlen Elek és Horvát Dániel urak. Mindketten könnyelműségekről híresek. Ezek előtt olvasám el Radák Polixén keservvel irt levelét, melybe jelenti, hogy ha csötörtökön reggel kilencz órakor Mikeszászson nálla nem leszek, élve őtet nem lelhetem, mérget vévén akkor bé.

A levél délbe szeredán jött kezembe. Mikeszása 18 mértöldnyi helyen van Kerléstől. Már csötörtök reggelig – azaz másnapig, hogy lehessen odamenni, aggodásba hozza. – De a két vendégem, mint oktalan lányi tervet, úgy nézvén a dolgot, el akarának hitetni, hogy elmenni ezen levélre bolondság volna. De én Radák Polixén állhatatosságát esmérve, délután három órakor egy igen sebes magyar paripámon egyedül, jól fegyverkezve, elnyargalék udvaramból és a Mezőségen átol nyugtatás nélkül éjjel tizenkét órakor Madarasan kedves testvéremnél, Gergelynél valék. Ott nem is jelentve magam, rettentő elfáradt paripámat istálójába hagyván, az ő egyik paripáját megnyergelém és megint nyugvás nélkül csötörtökön fél 11-re d. e. a mikeszászi udvarába az öreg Radák Ádámnak (kit is azelőtt kevésel prefectusnéja Tordai Gálfiné 40,000 forint elorozhatásért méregeggel megölt vala) megérkeztem, orrvér folyás közt, rettentő elfáradva lovastól. Az udvari cselédek bódultan tojúltak hozzám, jelentvén, hogy szeretett kisaszszonyak ma kilencz órakor egy pohár tejbe légyport ivott, és már szenvedőleg van, az annyát magához bébocsátni ellenkezik, egy szóval oda van.

Hogy irhatnám én le most azon jelenetet, mikor véresen

bérohánván szobájába Polixénnak, ötöt már kínok közt lenni láttam. Testüleg és lelküleg tettyét megbánva, reám borulva siratta gondolatlanságát. Én ha megindulva is voltam, de rögtön Medjesre, Kolosvárra, Enyedre doktor után indítottam kotsikat. És minden helyről érkeztek is, de csak szombaton, mikor minden addigi házi szerek elpróbálása után, a méreg erőt vett a szép testen. Én, elalélva a bú és fáradtság miatt, éjjelnappal Polixént ápolva, vártam rokonainkat, kik is megérkeztek feles számmal, de már mind késő vala.

A doktorok annyi méreg ellen való szereket adtak bé a szegény szenvedőnek, hogy tiz napokig kinlódott, minden tagja, kötina elváltak, csak bőre tartotta a testet.

Szép, hosszú szőke haja, fogai elhulltak. Végre karjaim közt a lélek kiszalada e szép testből, utójára még átkot mondvá minden elleneire szerelminek, és áldást reám s István testvérire. Eltemetők sok százak könyhullatásaik közt a mikeszászi vadaskerti kriptába atya mellé.

Annya későbbre megtébolyodván, az is nyugszik komlódi kertye sirjába. Egyedül a derék férfi István még él gazdagon magyarhoni jószágába családjával békébe.

Én bús lelkemmel lassú haladással anyámhoz, testvéreimhez menék. Anyámat, ki is erőssen búst a szerencsétlen eseten, vigasztalni alig tudtam, valamint magamat. De az idő engem is meggyógyíta.

Kerlési gyönyörű sziklám pusztá tetejét művelni kezdettem. Új falut építettem, hogy a régi hánt-vetett falut lerontván, annak helyére a mostan még fennálló, híressé vált lakomat, kertemet építhessem, roppant fáradtsággal és költséggel. Idősb gróf Bethlenek: gr. Bethlen János Árokalyán, Miklós, Dániel, Sámuel Nagyaluba, Bethlen Elek helybe Kerlésen szomszédaim valának. Még pedig igen kedves szomszédaim.

Ezek közt gr. Bethlen Sámuel vala háznépes, gyermekek, igen szép tizennégy éves lánya és 12 éves fia. Nem sok kellett és a szeretet újra kalodába vetett s a szép ifju Bethlen Klára, dísz nemének, választottam leve. Jó anyám, rokonim választásom helyeselvén, egy évi mátkáslét után, nagy czeremoniával, akkori divat szerintileg az ifju nőmet – én is még bizon igen ifjú lévén – Kerlésre haza vivém, boldogságom helyére.

Nótelenségem kalandgyai imitt-amott nem volnának érdeketlenek. Észrevehetőleg azokba, hogy valamint egyebekbe, úgy a szép-nem körüli forgódásokba is ügyetlenséggel nem vádolhatna a világ. A természet testi adományával is mostoha

nem lévén hozzám, lelkileg is a társasági körekbe szép szerepet játszani megengedte, hijját látván mindég minden jelen nem létembe – s a világ ezen hite engem még inkább felbuzdítván, – a közönség kedviért ezreimet áldoztam fel. De éppen nem bánkodom fölötte, mert mindenemet örökké úgy néztem, mintegy közvagyont. Adósságaim ezáltal természetesen nőttön-nőttek. Építményeim a 100.000-et sokkal felyülhaladták, de ezáltal lett hires Cserhalom, a kunok és tatárok sirhalma felett épült kertem, és olasz modorba épült szép lakom Kerlésen.

Hunyadmegyei gyógyi ferdön elélt ifju jó napjaim, a legügyesebb, szebb, dévai hölgygel való esmeretségem, M. Bája Sófiával, később köztiszteletű Bartsai Lászlónéval, életembe egy epochalis időszak vala. Ezen tisztelet holtáig tartott, anélkül, hogy botránkoztató lett volna. Ifju nőtelenségem idejébe Debrecenbe is volt szerentsém sziveket megnyerni a Bárczi családból, a nélkül, hogy önmagam sebzett szivvel jöttem volna hazámba vissza. Több ilyen ifju kalandba elegyedve, hittem, hogy csak a nőülés ment meg sok szerelmi bajtól. De csalódtam, mert az indulatokat legyőzni, azokat megzabalázni, nem mindennél elégséges egy házasság, kivált olyan, mint önömé volt. Mert az én nőm B. Klára a szelidségnek, jóságnak eleven képe, tiszta erkölcsessége, békeszeretősége, csendes jámborsága, páratlan türelme nem volt elégséges fékezni indulatim dühét s minden idegen ingerlések mellett, soha csak egy szóval is megsértőleg nem kívánta futásimat gátolni és ily angyal mellett örökös szabadságba élve, házossági életem háborgást nem szenvedett.

Érte is mindent megtévén, a mit tehetségem engedett, mondhatom házom körébe igen kevés keserűség ért. Nem soká nőülésem után, díszépületre vágyva, nagyszerű építéshez kezdettem és kilencz holnapok alatt kilenczven ember segítségével egész Sajó vidéke diszére a most is fennálló kerlési lak a barátságának fel vala szentelve.

Azalatt a francia szerentsétlen háború mind folyván, szeretett fejedelmünk megszorúlva, Magyarhonba menekült, Tatába, a régi Rákóczi várba, és I. Ferentz császárért minden igaz magyar életével és vagyonával kívánván áldozni, én utolsó nem akarék lenni. Kifuték hozzá, és engedelmet kérek az ő segítségire egy nemes lovas szabadcsapatot 300 egyénből állithatni, önköltségemen, csak háború után legyen költségem visszapotlandó. A megengedés és köszönet az ajánlatért egy volt. Evvel haza sietve, feles pénzt szerezve, két hetek alatt

már 185 nemes ifiakat szedék fel szolgálatra, jó conditiokat engede ígéрни a felség.

Már rövid idő alatt kiállithattam volna, a már is sok pénzembe kerülő csapatot, a 300 legényt, midőn akkori gubernátor gr. Bánfi György rendelésit vevém, hogy azoknak a neveit adjam bé, kiket már béverbuáltam sergembe, hogy pótolják ki az akkor felállítandó Károly-huszárokat, mely új ezrednek ezredesse lett volna gr. Bánfi Ferencz, a gubernátor fia, ulánus májor, nékem ígervén ott is a májorságot. De én véraruló nem akarván lenni, sem mástól függő, sem nemes ifjaimat vagabund, gyülevész piszkokkal öszveelegyíteni nem akarván, nem engedelmeskedtem, s népem el nem adtam. – Ezért a gubernator megharagudván, akkor a zavarba teljes hatalmú kormányzással bíró lévén, megparancsolta, minden egyén sergemből, mind nemes emberek, rögtön ki-ki megyéibe visszaszálljon, és insurgáljon az ország végzései szerint, 1809-be. És így felpénzeim, rettentő költségeim, fáradságom mind elveszének, hijába való leve. – De a hires Károly-huszárezredből se lett semmi, csak 300 rongyos korheleket tudván gr. Bánfi öszveszerezni. Ezeket is el kelle bocsátni öt napi lénunggal Nagy-Égennél. Nékem a Bethlen familia hetven háti lovat ígervén sergem számára, ezeket visszautasítám. Negyven lovat Küküllőmegye ígért, – hol gróf Bethlen Imre sógorom főispán volt, – ezeket a gubernator felszedette s a József huszárok ezredjének adta. Így elkárosodva, magam is, hat, nállam megmaradt ifjakkal insurgens lettem, Marosszékbe küldtettem a székelyeket felkölteni. Mely csakhamar meg is esett és én 250 lovas székelynek levék századossa, kikkel Bukovina határszélén Borgonál, Kis-Besztertzénél, Jádnál kilencz holnapokig előőri szolgálatot tettem. Szinte egész telet a havasba deszkasátorba embereimmel, lovaimmal eltöltve, féltvén a kormány az országot az oroszától, ki akkor nem barát, nem gyilkos segédje, hanem ellensége vala az osztrák császárnak. Galiczia, Bukovina is forradalmi állapotban lévén, 12 ezer nemes insurgens védte a hont, még béke kötődék Napóleonnal, elég gyalázattal. A szabad csapatból a gubernator ellenséges indulattya miatt nem lévén semmi, tehát a kárpótlásról részemre még gondolkodni se lehetett, és így több 30,000 forintnál el vala fecsérelve újra. De buzgalmam egy kamerariusi kolcscsal meg vala jutalmazva, azt monda a kormány.

Ekkor már két szép leánkának valék attya, és igen jó nőm is táborunkba volt, mert naponként alsóbb tiszteim, doktoraink

mind nállam ebédelve, vacsarálva a gazdaasszonyomnak kellett ezekről gondoskodni. Az országtól kapott hópénzem húsrá alig volt elegendő, tehát magam jövedelmi pénzem, borom, szeszem roppant öszevetet tett, mely elkölt.

Béke lesz. Haza kelle vinnem a népet, de minthogy még kétezer gyalog székelytől marosszékiektől a fegyvert elszedni parancsolták, fegyvertelenül gr. Rédei Ferencz vezérmajorjak, több tisztyeikkel nem akarák haza vezetni a népet, tehát azokat is nékem átadták és így 2250 emberrel megindulék Beszterczéről májusba, alig-alig tarthatva féken a már szabadulásra induló hobortos székelyserget, csak lovassággommal. Csakugyan Sárpatakra érkezve, nyugnapot tartva, ott nagy kedvetlenségem kezdődött, mert sárpataki gr. Teleki Mihály marosszéki főtiszt futárt küldvén Maros-Vásárhelyről hozzám, parancsolja, hogy másnap Vásárhelyt legyen népemmel; ott lustrát tartván felettek, el fognak oszlatni, fegyverek, lovaik elszedődik; én pedig rögtön néki egy tisztelettévő őrcsapatot küldjek. Én az eloszlásig katona, és főnökje lévén ezen seregnek, igen jól tudtam, hogy főtiszt uramnak tiszteleti őrség nem compétál, nem lévén katonai főnök. Tehát válaszoltam, hogy sergem lustrára bévezetem, de őrséget nem fog kapni. Már ezért az egész marosszéki akkori veszett tisztség reám neheztelvén, mikor egész paradába a városba béérkeztem, népem a székház előtt rendbe állítottam, lustrára készülve: akkor a gróf főtiszt több társaival kijött az utcára a temérdek népség előtt, nagy haraggal parancsolta a lovokról leszállni, a fegyvereinket letenni. Én pedig mind parancsnoka népemnek, kihirdettem: ki önlovát, önpénzivel vett fegyverit leteszi, és kilencz holnapi hiv szolgálattyaért magát egy otthon heverő csordától így megpiszkoltattya, azt én agyanlötetem; kiki lustra után hazamegy fegyverkezve, és készen fog állni mindig, már mint tanult katona, a felség és ország parancsára kiszállni táborba, de most meggyaláztatni magát egyik se engedje.

Erre nemcsak a 2250 székely sergem, hanem a bámésszkodó tömeg is éljennel fogadá beszédem. Erre elfelejté méltóságát a főtiszt és előbbe rugaszkodik, és rút szókkal illetvén engem, én is kivont karddal és előcsapatba álló lovas sergemma a tekintetes tisztséget a székház udvarára béüztem, és a kerten által más utcára futamtattam. Evvel a lármával a lustrából semmi nem lehet; azért népem újra rendezve, a piacra vezettem, ott házom lévén, kedves nőm is ott már készen várván sergem borral, pálinkával, sültekkal, kenyérrel az egész serget megtractáltam,

az egész városi népség örömiire, százanként jöven bé az atyafi nők s sergem rokoni a hazajöttek elfogadására; lehet képzelni, mely zavar volt a városon. De jó subordinatiót tartván az egész sergem közt, semmi baj nem történt. A lárma nagy volt igaz, melyet egy Kerekes nevű generalis ablakából lecsilapítani kívánt szidalmakkal, de a felbőszült székelység látva a német kabátos generált, rettentő düvel akarák a parancsolónak örökre bédugni száját, mely meg is esett volna, ha én szünet nélkül lovan ülve, két tisztemmel közzékbe nem rugtattam volna és hatalmas szovakkal és szép kéréssel le nem csendesítettem volna. Már látva bor, pálinka hatóságát, látva, hogy a főtiszt társaival meg nem jelenik lustrát tartani, a nélkül pedig elosztatni a serget nem lehet, tehát újra öszvetrombitálva a bolyongó sergem, elvittem éjtzakára népemet Sz.-Királyra, Vásárhelytől félórára, és ott kevés erőszakkal beszállítám ön magam egy nemes udvarba. A nemesség és ott lakó sidóság sergemet igen szivesen elfogadá és tartá.

Másnap újra béizentem két tiszttól a tisztségnek: tesszen magakat moderálva, lustrát tartani, nem erőszakoskodni és a serget kifizetve illendőleg elbotsátni, külemben én a népet az ő költségeken M.-Vásárhelyt megtartam, még a kir. guberniumtól és a herczeg Maximiliántól újabb rendelést vejendek. Ezen izenetre marchalis gyűlést hirdetvén, rögtön a főtiszt szóval kéretett bé a lustrára. Bé is mentem, a számadásom beadtam, a nemes székely serget könyezve szétoszlattam, kik is altisztjeikkel a legszebb rendbe helységekbe haza is szállattak. Már csak kardom és bátorságom lévén segédem, a főtiszt és a tisztség ellenem fiscalis actiot rendelt, mind lázasztó ellen. Én pedig ezekre, mind ország pénzit elorzókra, tolvajokra viszont fiscalis actiot kértem a guberniumtól. És így a két actio felmenvén, ön jelentésemmel a felséghez – Maximilián herczeg közbenvetéseivel a szék tisztsége egy orrot kapott, a fiscalis actio megsemmisítettetett, a gubernium is megkapta az illőt – és én mind camerarius újra megjelenek a székgyűlésen 300-ad magammal – és egy jó beszéddel, igazakat szólva, Marosszéknek bizalmát megköszönve, m. madarasi jószágomba, székelyim közzé visszavontam magamat.

Egy külenes, szerencsés történetem az insurrectio alatt megjegyzendő. – Mind herczeg Maximilián, mint fő ország katonai parancsnok, mind generalisunk, ifj. gr. Bánfi György, mind az egész generalitás Beszterczén engemet kegyekbe tartottak, legtöbb hasznamen is vették. Azért gyakran stacionról behívtak magokhoz, sokszor éppen kicsinységért.

Egykor egy híres kancza paripámon benn valék Beszterczen, 10 háti paripáim közül még is leggyengébb. Ezt a herczeg segédje obester Wéber megszerezvén, ezer forintért néki adni kénytelen valék. Br. Jósika Miklós májor, obester Balog Ádám, alezredes Rétsei, Bethlen Elek, general Wimpfen, mind híres kártyázók, tréfa szin alatt kényszerítének, hogy az ezer frtot tegyem ki banknak. Én soha kártyázó nem voltam, nem is tudok most is kártyázni, azért vonakodtam elveszthetni az ezer forintot, ámbár akkor elég pénzem volt; de nagyobb tisztjeimnek kedveket elrontani még is nem akarván, fáró játékra kivettem az ezer frtot. Rögtön mindenik ezer forintot tett ellene. Ezt látva, nem féltettem pénzem többé. Csakhamar négyen elvesztenek négy ezer forintot nékem, Balog megnyerte az ezer frtot. Ekkor ezer frtot sebembe téve, a többit a visszanyerésre kivettem, melyből a lett, hogy ez csötörtök nap esvén, szombaton délig mind folyt szünet nélkül éjjel-nappal a kártyázás. Már az álomtól elnyomva azt se tudtam, hol vagyok. Szombaton tizenegy órakor, ott a zöld asztalnál falatoztunk csak keveset, és újból játsadtak ellenem. Ekkor belép kapitány Rigó segédtsízt, elkéri kardom és jelenti a herczeg nevébe, hogy profozhoz kell mindjárt mennem a városba való mulatásért és kártyázásért.

Jó szívvvel mentem, mert az álom miatt oda voltam. Ekkor pénznyereségem számba vettem. Volt nyereségem tizenhat ezer frt készpénz, ezen kívül a general Bánfi négy angol czugja, hintója, bétsi kocsissa Gáspár. Ily nyereséggel, pénzem az segéd kezébe adva, elmentem árestomba, ott jó ágyba elaludtam. – Mikor kötett az ör, vasárnap egy óra volt. Ekkor mondok, siessek, mert a herczegnél híva vagyok ebédre. Kardom is ágyamnál volt. Hirtelen kicsínositom magam és elmenék megköszönni az árestomot. Ekkor a jó herczeg azt mondá: én a kapitányt azért küldettem árestomba, hogy a többit büntessem, mert hallottam nagy nyereségit, hallottam bágyatságát s hogy azok azt ne használják, a kártyások a sok vagyont vissza ne nyerjék, jónak láttam a grófit elküldni, – már egy ló helyett viszen négyet haza és tizenhat ezer forintot, – szerencsét kívánok hozzá, – már ebédeljünk jó kedvvel. – Persze jó kedvvel, vigan ebédeltünk; vesztő uraim otthon hogy ebédeltek akkor, nem tudom.

Igy megrakodva statiomba visszamenék Jádra délután. Ez megjedzendő volt. De az is még, hogy ezen lovakat gr. Teleki Ádám más télen negyven ezer forintért vette meg töllem, két

évi várakozásra harmincz ezerrel, tiz ezret megadott mindjárt. A harmincz ezret tréfából azután mind rézpénzbe adott meg, melyet öt szekérrel küldett Madarasra orbai jószágából. De ugy is jó volt.

Volt az insurrectio alatt a német tanító tisztek miatt a gyalag székelyek között nagy összeesküvés és el is kergették azokat a németeket fegyverrel mind egy lábíg. Már félvén a haditörvénytől, egy alhadnagy vezetése alatt, gyakorlási állásból egy osztálynak, a major gr. Rédei Ferencz lovát hirtelen leszurván, a zászlót elragadták és hat százon megfordított csákovával, dobszóval elmenének az altdorfí rétről, a többi székelyek a menőket nem akadályoztaták. Háromszáz ment a hadnaggyal N.-Sajóra, háromszáz Lekenczére, onnét voltak szétmenő szándékkal. De csakhamar a generalitás utánnam küldve, parancsolák nékem a n.-sajói csoportat visszahozni, vagy összevagdálni. Épen így gr. Kemény Miklós insurgens kapitánynak parancsolák a Lekencze féle menőket visszahozni. Ez a jó gróf czifra szónoksággal akarta őket a visszatérésre rábírní, de ők mind szabad csapat, fegyverrel, dobbal indultak vissza, a kapitánynak kétszáz lépést hátul kitüszvén, hogy annál közelebb hozzájak ne jöjjön, külemben agyan lövik. Ez bizon engedett is nékiek és a szöketeket nem mind rabokat, hanem mind parádirozókat úgy hozá haza az vallendorfi táborba, melyért két hónapi árestommal is bünteté meg a gróf kapitányt a haditörvénszék. Én pedig utolérvén a rebellis székelyeket Nagy-Sajón beszállva, őreket kiállitva a hadnagy szállásán, felkértem solemniter, fegyvereik letételére és ön megadásokra, de a hadnagy véd állapotba tevé magát, az udvaron, azért én félszázadomat lovaikról leszállítám, karabélyokat keményen megtöltve, eleibe mentem, a más felit századomnak az utcákra jó készülettel és ügyes altisztyeimmel elrendeztem a megtámadást s evvel a hadnagyat és a rebellis székelyeket ujra engedelmességre intétem, vagy a külemben fegyverrel is őket kényszeríteni tüstént kész leszek. Erre a székelyek a hadnagyot magát megfogák, én könnyű vasra tétetém és a fegyvereiket szekerekre rakva, őket négy felől lovassággal körülvéve, hazaindítám a beszterczei térségre, hol már négy ezer emberből négyszeg formáltatott és a hatszáz székely felett haditörvény el is láttatott. Negyvenen a tiszttel együtt agyanlövésre is ítéltetett, de tiz évi rabsággal feltserélődött az ítélet kegyelem uttyán. Csakugyan az insurrectio elosztatása után ők is megszabadultak Szamos-Ujvárról.

Ezek történtek 1809-be az insurrectio alatt, azt is hozzá-

téve, hogy Dornáról hétszáz bukovinai és galicziai rebelliseket, azok közt három grófot: egy gr. Czartorinskit, gr. Dombrowskit és Potockit is Fejérvárra kelle vinnem januárba. Ezek közzül valami százhuszan az után elhaltak a nagy hidegbe, a hóba eltemettem a havasan még. Azután századom önkéntesen a szegény mezitlábásokat és szinte mezitelen hadifoglyokat a lehetőségig felruháztam, könnyebben szenvedhették eseteket. Én pedig ezen három úri fogolyt úri módra kísérhetni és tartani Fejérvárig valék szerencsés, mely tettnek több évek mulva, Bécsbe, sok szíves köszönet és elfogadás volt következése. Ugyan ezek és több forradalmi vezetők a Nagy Napoléon akarattya következtébe Fejérváron szabadlábra tétettek, csakhamar megérkezések után, ámbár agyanlövésre voltak kitűzve, mint forradalom vezetők.

Kicsinységű esetek, rendesek, és nem igen érdeklők sokak történetek az insurrectio alatt véllem, de azok nem érdemlik a feljedzést.

Már 1810-be haza telepedve – sok adósságtól terhelve – építéseim költségét is pótolni kellett, m.-madarasi jószágomat b. Bornemisza Leopoldnak eladtam 150,000 forintokon és a kerlési lak ezáltal felépüle. Felbutorozása végett Bécsbe felmenék – inkább előbb a rendelkezés kedviért – és így csak vagy két holnapig mulaték ott. Onnét sok szép készítményekkel lejövén őszszel, más tavasszal a híres bécsi congressusra sok pénzzel – tizenöt gyönyörű speculatióra való lovakkal – Deáki Sámuel gubernialis írnokat magammal segédül felvívém. De ezelőtt még kétszer Bécsbe lévén mulatásom, a költségeim közt rettentő volt a külembőség, mert egyszer lábamon lévő ple-sura miatt ifiju seborvos Néznerrel menvén Bécsbe – budai, badeni ferdőket megpróbálva, több német ferdőket is Carlsbadba stb. – mégis ötezer forintnál többbe nem jött utazásom. De ezen kalandokkal teljes congressusi út negyvenezer forintba belé kerüle, mert az út célja nemcsak a congressus látása, hanem egy meszsze utazási kívánat vala.

Ugyanis a koronájától megfosztott svécus király, Gustav Adolf Grátzba mulatván, hirdetést tón, hogy Siriába, Jerusalembé és Arábiába utazándó szándéka lévén, tiz nemzetből tiz egyént magával el kíván vinni, de úgy, hogy kiki négyszáz darab aranyat Francfurtba egy bancienál letegyen, hogy azon őszvegből festők, geologusok, zoologusok, és fisisusok, mint útitársak megfizetődhessenek. Két évek mulva Egyiptoman által viszsza utazandók lejendenek az utazók a királylyal együtt.

Ezen hirdetésre senki más magyar, egy ifju gróf Pálfin kívül, nem jelentvén magát, én éppen az exkirálynak irtam szép jelentést, azon kérelemmel, hogy kísérhessem én őtet utazásába, mint Bethlen, t. i. oly családból, mint kinek egyik öreg ősapja – Bethlen Gábor a fejedelem – már az király ősapjával, Gustáv Adolf hires svéd királylyal igen szives barátsági viszonyba élt. Ezen jelentést felczifrázva szép kitételekkel mihent vette a király Grátzba, igen szép, királyhoz illő váloszszal megtisztele s elfogadá ajánlatom.

Én is a négyszáz aranyat Gadola gaz tolvaj cs. k. kapitány által Francfurtba letevém, egy huszezer forintos gyémánt mentekötömet néki az négyszáz aranyakért zálogba téve, két szép szürke, négy évüs mén csikóimat interesbe két évekre néki adván. Mely briliántaimat ő készített hamis kövekkel kicserélvén Velenczébe, hosszas perlekedés után is semmit nem nyerheték, mert ő a császári ménlovak kezelése alatt az erariumot háromszázötvenezer forintig meglopván, az erarium mindenét confiscáltatta, őtet tizennégy évi rabsággal megbüntette, de nékem károm soha meg nem térítettette.

Már az exkirály elfogadása után I. Ferencztől, kegyelmes jó császárunktól is utazási szabadalmat nyerve, congressusra és a hosszú útra szép készülettel felindulék Bécsbe. Lovaimat, a hires négy hámos, aranyszőrű pej méneimen kívül, előre Bécsbe felindítám, egy ország postája felvigyázata alatt. Magam és Deáki úr segédem, igen szép négy lovaimmal, Pesten megállapodtunk két hetekig – a congressus még későbbre lévén elkezdendő – hol is az exkirály ügye is országával még eldöntendő vala. Tehát pesti sok uraságok kérésire vélek a füredi ferdőkre menni kész valék, pénzem, szép lovaim, cselédim elég diszt adának utamba – és barátságos elfogadásokra sok alkalmat.

A szép füredi tájt még szebbé tevé a nagy és szép társaság. Utazásomba Füredre, Székesfejérvárt Ürményi ő excellentiája főispán lévén és éppen megye gyűlése, magához invitálni és táblabirájának feleskettetni méltóztatott. Éppen úgy Veszprémbe Eszterházi gróf főispán. Úgy, hogy füredi útamba két helyt tisztelttettem meg ily móddal. Ezen útba nyugalmazott kapitány Hollósit is Baracskán meglátogatva, kísérőm lett egész magyarhoni utamba. Füreden a sok uraságok közt csakhamar honi lettem, időtöltések kigondolásába és adásába nem rest. Éltem leggyönyörűbb napjait négy hetekig Füreden töltöttem.

Báró Palotsainé, a hires Nagy Pál okos, szép, barátságos nőttestvére, vala ott mindennek tisztelet tárgya, úgy nékem is,

kihez én magam tisztelettel csatolva, házi baráttya bogy lehetem, örökös szerencsémnek tartom. El is kísértem ötet végre tordotsi jószágába, ott testvérit is gr. Nitzkinét is megesmérve. Nem soká Sopronba mind együtt utaztunk és ott napokat mulattunk gr. Nitzkiék házánál. – Mind báró Palotsai maga, mind gróf Nitzki, kik későbbre jöttek haza, igen szives barátsággal viseltettek a már házi baráthoz, vendéghez.

Még Füreden mulattunk, a Magyarhon hullámos kis tengerén, a Balatonon való hajózások, tihoni echós kolostor tere-mibe adatt tántzvigalmink, illuminált száz csolnakaink kíséretébe való éjjeli tengeri utaink kellemeit gr. Podmanitzkinak és ön nékem köszövnén a feredői úri társaság, én boldog valék és busan hagyám el Füredet; de örömmel menék a szép, tisztelt uri nőekkel mégis Sopronba. Ott négy napi mulatás után herczeg Eszterházihoz Eisenstadba menék. Czenken gróf Széchenyit meglátogatva – nem mondom, igen jó humorba, mert tiszteletem tárgyát tudtam, hogy soha többé nem látom, és csak drága képpel maradok, melynek bírásába vagyok.

A herczeg Eszterházi vendégszeretőségét leirni igen terjedelmes lenne itt, csak annyit: ön maga az öreg herczeg, tiszt-ségei, minden rendü cselédjei, fejedelmi udvarába a legsziveseb-ben láttak. Szabadon vadásztunk több vendégeivel, lovagoltunk, szekereztünk s ha tezett szobánkba ebédeltünk, ha tezett nagy, pompás asztalánál. Egyszóval kiki ugy élt, mind tezett és még elbocsátni nem akart, ugy hogy lovastól, cselédestől tiz nap mulattam Eisenstadba, udvarába a herczegnek. Végre szinte két holnapi lassu, időtöltéssel telyes utazással Bécsbe felmenek, a koronás főknek öszveseregelt tömegét látni. Végre utilevelet nyerve Grätzba indulni az exkirályhoz. De ebbe is megcsalódám, mert az europai királyi házak a svédek uj királyi házát nem szivelvén, Gusztávát viszszatétetni trónjába akarván, ötet siriai uttyára el nem bocsáták és így mi is kísérni akarók, a négyszáz aranyakat visszakapván, elmaradánk.

Már a congressust leirni nem czélom. Én holnaponként ötszáz forintot fizetvén szállásomért, mulatásom elég szembe-tünő volt. Czifra szerecsen szolgám, czifra jágerom, huszárom, pompás lovaím, szállásom sok szemet reám vont, és én, mint hiu, még ifju ember, boldog valék.

Orosz czárnál, Ferencz császárnál, Constantin vad orosz főherczegnél, a kis idomtalan dán királynál, mint camerarius, szolgálatokat tettem. A szépnem körül pillangózva, semmit nem kimélve, szerencsémre házas, már gyermekes apa, egy is

a szépek közzül remények ellenére örök békóba nem vethető a hetyke erdélyi magyart – és így bátrabb valék sokféle kalandjaimba – kivált egy gróf Cristalnik gyönyörű család körébe, hol azt hitték, hogy én nőtelen vagyok, ámbar én soha azt nem mondtam. Ezen szép család nevem napját a Brüllbe Bécs mellett pompásan feltarták. Házokba honosulva voltam, de bizon nem botránkozólagon, mert becsület, tisztelet kötött engem ezen úri családhoz, nem pedig hiuság. Háti lovaimat rendre eladtam nyereséggel. Kakas nevű sárga paripámát Bécsbe, négy hámos lovaimmal elhíresedve, adtam kétszázötven aranyakon a császári istállóba. Végre a négy pej hámos híres lovaimat, megszekerezettvén vélek az akkori bajor korona-örökös, néki eladtam harminczezer florakan, de úgy, hogy csak congressus után adom át, mert azalatt önmagam kivántam vélek magamat Bécsbe fitogtatni, ámbar sok ezreimbe kerültek akkor a lótarásra megkivántatok, a sok cselédséggel együtt. Mégis át nem adtam, csak ugyan a koronaörökös is használta már tulajdonát, többnyire én véllem együtt.

Vége lévén a rettentő pompás, millionokba került királyok gyűlésinek, cigány kocsisommal Nácival, mint mulat idomival, elvivé a királyfi szép lovaimat Münchenbe. De én más négy, egérszörű, tizennyolcz markos óriás lovakat vásárlék gr. Altheim obersthofmeister úrtól négy ezren, de Bécsbe hozni azokat nem vala szabad, mert azok a szász király istállójából Dresdából valának a francia hadjáraskor elrabolva. Végre az osztrák seregtől visszafoglalva, gr. Altheim kezére jutának Morvába – s hogy szemet ne szurjanak Bécsbe, conditionate csak Posenba tarthatám lejttemig, mely csak decemberbe történhetett.

Bécs csendesebb leve, én is jól lakva a sok zavarral, egy néhány ifju orvossal, és Deáki segédemmel tréfából gyalag, a Schneebergen átol Bádénból, jágeremtől kísérve, Salzburgba mentem. A havasan átoli utba az éhség volt utitársunk, mert pénzem, ha volt is, egyebet zabkenyérnél, a szénégetőktől enni-valót nem vehettünk. Na de Salzburgba minden kipótólódott.

Tiz nap mulva én és Deáki újra Bécsbe valánk. Már butorjaim, szobraim, fegyvertárom, gobelin tapétáim, szép szekereim, hámjaim, sok szép apróságaim öszevegyűjtve valának. Már kellett egyéb is, mert gyermekeimről is kellett gondoskodni. Tehát fogadtam zongoramestert, tánczmestert nékiek, magamnak egy híres szobrászt, már előre egy lakatost, két asztalost, kőmetszőt. Öt brassai szekerestől butorjaim is leinditattam ötezer floresre alkudva a vecturát – mind Kerlésre, hol már

építeni kezdettem. Én magam is három szép szekérrel és egy társzekérrel decemberben leindultam. Véllem jött 1-mo: egy tánczmester, 2-do: egy zongora-mester, 3-tio: egy szobrász, 4-to: egy jáger, 5-to: egy huszárom, 6-to: a szerecsen, 7-mo: a kocsisom. Szánakozásból és jótettből egy magyar színész, egy magyar granatiros altiszt, és egy kolosvári születésű svéd kapitány is vala szekereim terhe. Ily coloniával télbe megindulni Bécsből elég gondot ada nékem.

A hóval bélepett magyarhoni pusztákra jutva, Abony városokkát a ködtől, havazástól nem látva, ámbár közzél valék, minden szekereim egy agyagverembe belésének egy csütörtökön. A forspant lovakat elbocsátva – talám örökre el is vesztek – segéd nélkül, a hó alatt csak soproni aszaltgyümölcsessel élve – havat rágva, halál félelmeit kiállva – ülék colonussaimmal együtt egész szombaton reggelig a nagy verem medrébe. El is veszünk volna, ha a granatiros vitézül a nagy hóba meg nem indul, és Abonyt fel nem találja. Pénteken éjjel ott a megyeházánál a veszélyről hirt tévén, sok ember, lovas szekerek műszerekkel, szombaton reggel nagy bajjal a hóból, gödörből kivonszoltak – elfagyva. De még pénteken, nem messze töllünk, lelték fel a gödör szélin a vasmegeyi viczeispánt, a felfordult kocsi fedelibe kuczaragva, nőivel együtt desperálva – lovai megdögölve maradtak. A szegény elfagyatt nőt üveges hintomba ültettem félig megholt olasz tánczmesterem mellém – én a többivel a szekerek mellett, és sok bagásiám mellett fetrengve vártuk az isteni segedelmet, mely szombaton reggel meg is jöve. Abonyig a sok ember, és szekér s lovak utat ver-vén, mind gyalag beérkeztünk a városi néptömeg sajnálata alatt a megyeházához, hol a viczeispán ur elszállitatt, és orvosi segítséget is parancsolt, mert orr, fül, kéz, láb elég vala megfagyva.

Négy órjási lovaim is a fogadóba voltak két nap olta, Posenből előre indulván el a kocsisom egyike és az felvigyázó becsületes országpostája Ferentz. – Két hetekig kelle Abonyba cura alatt tartanom a veszett német sergemet, átkozódásaikat hallgatva, magamnak semmi baja egyéb a gondnál nem vala. Januáriusba sok emberek, marhák, katonák veszének el ilyen formán a pusztákon Magyarhonba. – Én még is elég bátor valék elijedett seregemmel megindulni 6. januárba. Ezernyolc-száz floresbe kerüle ezen fatális utam le Bécsből Kolozsvárig, hol is előmbe jött szép családom találám. Onnét Kerlésre egész sergemmel megérkezém február 5-dikén és ujra műkedéshez kezdettem szerencsémre még elegendendő pénzzel jövén haza

minden roppant költség mellett. Ujabb kalandokra ugyan nem számított, de hogy bele kellett jönni, az már a végzésbe volt.

A más nyáron, mely következett, radnai ferdőkre menénk, sokan rokonim közzül valának a vendégek a borkutnál. Rosnyainé, jó nőmnek tantya is ott vala szállva, időtöltésére magával hozván a gubernator gróf Bánfi-házhoz tartozó szép hölgyet: Klein Netit. Ez a hölgy igen szemebetűnő volt a feredőn, hogy sem én, már régebb mint gyermeket Kolosvárt esmérve, már megszokott széptételre fel ne indultam volna. Mely fellobbant érzetnek a vala következése, hogy kolosvári kertjét gr. B. Károlynak tiz évekre haszonbérbe kivevém, azt hatezer fl. költséggel elhiresedett kertté, a publicum öszvegyülő helyjévé, gyönyörjére alkalmazván, magam is benne – a szép hölgy: K. Neti társaságába – művembe sok örömet érezve. De még ez az esmeretségem a túlon túl haladatt volna, már Mikó Kristina grófnővel, gr. B. Károlynéval tisztelő barátságom, sok boszszúságra és pletykára, több kedvetlenségekre ada alkalmat, melyet végre, az új szorosobb esmerettségemmel lecsilapítottam ugyan, de újabb meg újabb pletykát koholának irigyeim, hol egy Intzédi kisasszonnyal való viszonyval, hol testvére gr. Rédei Lászlónét érdeklőkkel, úgy hogy ha vagy egy ki tetsző széppel csak beszéltem is, már titkos viszonyt látatt a publicum úri rendje benne és igen jámbor nőmet ellenem avval felingerelni kívánták, de sükeretlen, mert ezen páratlan jó nőnek lelkét, szívet nem könnyen lehetett ellenem zavarba hozni és azért iránta tiszteletem csak nevedett és trutzam féketlen lett. Klein Netivel való szoros barátságom sokra menván, 1819-be egy szép kis fiucskat hozza le bécsi útyyából Klein Neti, kit lehetetlen volt magamnak fel nem esmérni és annál szorosobb lett köztem és közte a költlék, nem sokat hajtva a világ szájára.

Nőmmel Isten hála semmi kedvetlenségem nem volt soha ezen esetért. De ugyan ezen évbe benn telelék egész családommal Kolozsvárt, a Kendefi Ádám házánál lakva. Én a városi Redut teremtet és egész városi fogadó udvart haszonbérbe vettem, három évekre háromezer fl.-ért – évenként fizetve. Akkor oda költöztünk. A Bogdánfi-ház teremtet is tartottam, piqueniket tartva benne minden hétfűn, számos úri részvévők estét is. Elrendezéseimbe gyönyörködve, mind a reduiti új modorba adatt tánczvigalmaimmal erőssen megalégűlve, általam Kolosvárt a legelső fiáker hintó alakulva: ha a publicumnak kedvence lettem, nem csudálni való volt. Nagy maszkarák elrendezése, önmagam maszkarái is sok pénzbe kerülve, a publi-

cumnak sok időtöltést okozott; úgy hogy epochalis időnek tartatik most is az az időszak, melybe én Kolosvárt műkedtem a közönségért. De ezen haszonbérlet is hétezer fl. károsításombar került, mert hej sok csalókra akadott az emberekbe való bizokodásom, Bétsbe, Pesten és Erdélybe. Fel is kelle a második évbe mondanom az árendáról. M. Horvát Dániel ur, azután gr. Teleki János urak jobb sükert remélve nállomnál, mind hasonlólag megbuktak több ezerekig. Későn tanulók meg, hogy nem úri embernek való az illetén intézkedés, csak olyanak való, ki önmaga kezeli az egész manipulációt.

Már most következi egy némileg nagy fatum, mely engemet ére 1819-be.

De még azt elősorolnám I. Ferencz kegyelmes császárunk és Carolina Augusta császárnénk Erdély-honi utazásáról említést kell tennem, mely 1817-be történt. Még akkor a honba az éhség dühe meg nem szűn vala. A városokba falukról béván szorgott, utczákon haldoklók száma elég keserves látványt mutatott, bárha jöltévők étellel, itallal százakat gédelgettek, de háládatlanokra is elégre találtak. Úgy én is. Későbbre tovább elősorolom azokat is.

A Felsőgek nagy számu kísérekkel Galiczia felől, igaz királyi móddal, Erdély honba augustus elein 1817-be Beszterczére érkeztek. Ott három napot mulattak, azalatt maga a császár a határőrök stab államását: Naszodat megjárta. A császárné Beszterczén maradott az alatt az idő alatt, de unván ezen örökös unalmasságra condemnált várost, tudakozá, hol volna egy szép falusi táj, melyet meglátogathatna. A városi tanács tagjai kerlési lakomat és kertemet javaslá, mely ajánlást a felséges császárné kegyesen el is fogadatt, és rendelkezék más napra a kijövetelért a közzél lévő jószágomba.

Mely szándékát a felségnek nékem rögtön megizenve, én hat helységnek tudtára adattam a szolgabirák által, hogy mentől többen és tisztábban másnap reggel Kerlesen legyenek, falusi időtöltéssel kívánván a felséget mulattatni. Egész nap és éjjel kertem, udvarom, helységem decoratiojávai valék foglalatos. Kedves nőm és két leánykáim úrilag felkészülve, önmagam ékszeres gyönyörű Miska nevű paripáman több kétezer ember tömögjébe várám a felséget és kísérekjít a helység végén, a falu végén levő dombot megrakva töltött mosarakkal, fegyverekkel. A kertben egy szép osonyával készen álla háziaszszonyom.

A nagy készüllet mintegy elő vala varásolva, de az irigység itt is működén, mikor már érkezett a felséges aszszonynak

hinném, jön sebesen egy futár négy lovas kocsin a császárné kíséretitől elválva és jelenti, hogy a császárné Besenyónél találkozik az akkori fő provincialis biztos urral: Jósika Jánossal, ez az ur megértvén a felség szándékát, lebeszélé az útról a császárnét, azt mondván, hogy az nap meg nem járhatja Kerlést, mert még öt óra távolság oda. Már így egy délután tíz órát persze lehetetlen lett volna eljágni, és az öt fertájni helyet tettett báró Jósikának öt órára tenni, csakhogy Kerlés és én ne szerentséltethessünk ily felséges látogatással. Ezen megbúsulva és boszszankodva eloszlátam a népet, magam pedig másnap indulék Bethlenbe, az ősi udvarunkba a felségeket elfogadni ebéddel, délután Désig lévén még menendő a nagy úri sereg. A bethleni rész birtokossa akkor ifiú gr. Bethlen Ferencz tutor-sága alatt lévén kedves testvérem gr. Bethlen Gergelynek, ő Kolosvárt lévén, az elfogadást, és üdvezlést reám bizta, mely elég diszletesen esett. A sok német cselédség sokáig emlegeté is a sok jó bort, mely általuk elkölt Bethlenbe, egybekkel együtt. A császár kegyelmesen fel is szólta, hogy utjába kísérője legyen Kolosvárról, hol is tizennégy nap mulatánk.

Ezzel Kerlésre hazaérkezve, szabókat, nyergeseket hozatván ki, lovaimat, régi köves lószerszámaimat, varattas sábrakaimat, huszáraim czifra libériáikat újra szépen rendezve, hat szép paripáimat az országba szétküldtem, merre utazand a császár, hogy mindenütt friss paripákan kísérhessem szeretett fejedelmünket. Mert már gr. Bethlen Pál unokatestvérem, br. Wesselényi Miklós épen így rokonom, ifj. br. Bánfi László, gr. Nemes János és még többen öszvebeszéltünk volt, hogy lóháton mindvégig a hazába kísérjük ő felségeket – mindenikünk igyekeztvén gáláját kitetszhetőbbé tenni. Mi ketten gróf Bethlen Pállal úgy is cs. k. kamarások lévén, formaruháink elég gazdagok valának, lovaink mindnyájunknak kitünő szépségűek, a felségeket mind urasságok hat lovai repítvén egy állomásraól a másikkra, képzelhető a mi fáradtságos lovaglásunk Szebenig, Brassóig, Háromszéken átol Csik-Szeredáig, megint vissza Déván, Hunyadon, Hátszegen átol, ki a Vaskapun Márgáig a Bánátusba, mind lóháton a szekér mellett. A felséges pár ezt igen nagy kegyességgel vette, mi kamariosokúl mindenütt udvari szolgálatat is tévén, mindig a felségekkel ebédeltünk, a többi a második marschali asztalnál valamelyik miniszter elnöksége alatt.

Hivatalunknak ketten Bethlen Pállal igen szép hasznát vevők csíkszeredai várba, mert én megtudván, hogy egy mély casa-

matába huszonkét casirozott tisztet Novák óbester ur dugva tartat, bogy a császár nékiek meg ne kegyelmezessen, ámbár már Rudnai püspök úr kérésin a kegyelem meg volt adva még Kolosvárt; de az obester nékiek ellenségek lévén, veszteket hitte, és eszközölte, az már megadatt amnestiát nem tudta, és hogy ne lehessen kemény rendelést adatt, hogy senki őket szegényeket be ne jelentse. De én a szerentsétlenek nőiktől a dolgot megtudtam: egy obester se parantsolhatván nékem – az fő-camerarius gr. Wrba átol jelentetém az obester gonosz tettyét. Erre parantsolá a császár, hogy őket mind audientiára felhozzam.

Evvel a felvigyázó tisztnek rendelkezőm, hogy a cazamatába engem bévezessen a szerencsétlenekhez; de ez nem akara engedelmeskedni, még a császár parancsát meg nem mondam hatalmasan. Ekkor a hatadik földalatti cazamatába bevezetett a tiszt, ott találtam a sok sinlödött szegény foglyait az obesternek rongyosan. Én se engedém meg, hogy meg is csinosítsák magokat, úgy, amint voltak, felvittem a császár elibe, ki is sajnálva néze ezekre, kiket nem annyira a hiba, mind az obesteri boszszu hozza ilyen állapotra.

A jó fejedelem szép beszéde ezen régi szolgálakat új életre hozá. Mondta, hogy subordinatioi hibát tettek, de kegyelem útján az elcsapások oltai havi pénzeket is kiparancsolá. Három évekig folyván perek és fogságak és már helyeik a székely ezrednél bé lévén töltve, tehát mindenik sónál, bányáknál, harminczadoknál hivatalt nyerének. Az obester pedig bosszujáért pensioiba bocsáttaték rögtön és a két auditor, kik ezeket elítéltetek az obester ajánlatára és kívánatára, casiroztaték. És így leve vége a gaz pernek – talám éppen általam eszközölve – és lövének szerencsések ezen szegény tiszték. Elég hálás köszönetet araték is töllek.

Ezen királyi kegyelmes tett után újra Brassóba inditának előre, a felség elfogadására új készületekről rendelkezni. Elmenék még éjjel, a megbüntetett obester gyűlöletétől kísérve, de azt számba se véve. Brassóban sok urak éppen egy nagyszerű tánczvigalomra invitálának, de nem leheté szerencsém ott lenni, mert újra előre kelle éjjel Szebenbe indulnom, ott is új elfogadások rendezéséért.

Ezen útamba Szebenig, úti társaim Bethlen Pál és Horvát Mihály valának, kikkel sok rendes történetem volt, megtalálván Freck helyiség végin a roppant nagy czukrász cs. szekeret feldőntve, a kocsisokat elfutva, a német czukrászokat lamentálva,

ki tubákszelenzét, ki orrkendőit siratván a sötébe. Ezekhez érve, csakhamar a helységbe küldvén egy huszáromat, segítőtünk, ott hagyva a helyen a sok czukorport és még kész édeségeket is, melyeknek nagy részivel kocsim is megrakodott, nem kis örömünkre és a czukrászoknak bánkódása nélkül, mert csak a császár kára vala minden és az ő hasznok a számadásba.

Szebenbe érve, ott rendelkezve a pompán, két nap mulva Szászváros felé Dévára nyargalánk az egész haddal. Ott egy napi mulatás után Vajda-Hunyadra érkeztünk. De már Déván az öreg hetven éves br. Nalázi József is lóra ült, kísérőbe indult, de nem messze, mert a császár az öreg úrnak nem engedte a fáradságos lovaglást messze.

Hunyadról, mindent megvizsgálva, nyargalánk a feleségekkel Hátzegre. Ott az invalidusoknak tisztelt Noptsáné, Nalázi Borbára egy nagyszerű ebédet és a vidékieknek tánczvigalmat ada. Ez szabad ég alatt esvén, a császárné kívánatának következésibe gr. Bethlen Pálnak tisztelt Bartsai Lászlónéval, Bája Sofia úr-nővel egy hatzegánt kelle tánczolni, mely táncz, ha szépen adódott is elő, de Bethlen Pálnak nem volt örömi, ha meg is köszönte a császárné. A kísérők soksága nem fért el Hátzegen szállásba, hanem Nalácra, Boldogfalvára volt bészállitva; de reggel öt órakor már mind Hátzegen valának, mert császár mindig hat órakor reggel már indulni szokott volt.

Hunyadról Hátzegre indulva, a közelebbi faluba vette észre a császárné, hogy ridicüljít a Hunyadi-várba, hálósobája ablakába felejtette, tehát kére, hogy küldjek egy lovat utánna. De legtöbbet bizván magamba, én visszanyargaltam híres Miksa nevü paripáman, a sziklavárba felugratván. Szerentsémre a császárné kíséretiből már megtérők közzül kedves nőtestvérem Rosália, gr. Bethlen Imréné is még az ablakból nézték a távozó felségeket. Felkiálték a felvonó hidról testvéremnek a ridicül leküldését kérvén, ki is az ablakból levetette és én kifogván, oly sebessen való menetellel értem utól a felségeket, hogy maga a császár mondá, hogy csudálkozik a sebességen, mert csak tíz minuta alatt jártam meg Hunyadat. Azután a Bánátba is mind dicsérték ezen menetét lovamnak és gazdájának.

Azomba mégis mind azon a lovan kísérem az felséget egész Várhelyig (Zármizegetuzáig). Ott a dák és római romokat megnézte a császári pár. A mozaik padlatot különösen bámulták. Negyven bányászok ástak ki egy szobát, melynek belső alkatását a bölcs nagy úr kísérők, az kísérő insinér mājor (ki mindentudó akart lenni) oly helytelenül magyarázták a császárnak, hogy

nem állhattam, hogy belé ne szóljak és elég bátor valék a minis-
tereket megkérni, hogy engedjék, hogy én magyarázzam meg –
bébizonyítólá, hogy mi lehetett ezen külenes, két láb széles-
ségű, téglákkal padlózott szoba. – A bölcs insinér nevetve
szólita fel tehát a jobb megmagyarázatra. Ekkor mondám: ez
a szoba volt római gőzfederő. Ekkor az egész gyülekezet tsudál-
kozott, hogy lehetete ezt mondanom; – de én egy cseppet
se confundálovda a gunyos bámulaton, felbontatám a téglá-
padlatot és mindenütt a téglák alatt a melegítő csatorna
hamuval, szénnel rakva, láthatólag vala. Kívül a fal mellett
valaha egy fűtő szoba lehetett; a befűtő helyet fűstesen, ham-
vasan megleltem; végre egy belső falat jobban kitakaritva:
egy ón vízcsőt is belévakalva megmutaték, hol a melegített
tégla padlatra a vizet béeresztette a puha dák vagy római úr,
vagy nő.

Ekkor a császár az addigi magyarázókhöz fordulva mondá
nevetve: ezentúl nem tölletek, hanem ettől az kíséromtól kérek
magyarázatot, és nevette azoknak hallgató helybenhagyásokat
feltalálásom érdekébe. Én pedig dicséretet aratva, lovamra
felülni sieték társaimmal együtt, mert ujra indulánk Erdély
határ-hegyein a Vaskapun átol Bánátus felé. Még mind sok
erdéli dámák, úri hölgyek, urak és uratsok, Hunyad megyei
lovas bándériumok kísérek a császári swittet.

Én, Bethlen Pál, gr. Nemes János, br. Wesselényi Miklós,
Bánfi László mindég a hintó mellett lovagalva, a Felsőgeknek,
a szabadülésű, fedele leeresztett kocsiból, hozzánk folyvást, de
a szekérszörgéstől bajosan hallható beszédek sokszor bajba
hozták feleletünket.

Kiérkezve Erdélyből, egy mély patak árák másfél ölös szé-
lességű vala a bánátusiak elfogodási határok. Administrator
Ürményi tisztikarával és huszonnégy határőri kucsmás, fejr-
czondrás lovas olá plájás határőrző akará felváltani az erdélyi
pompáskészületű késéretet. A mély árkon levő híd rüdegen
zöld ágokkal, koszorúkkal felkészítve vezetete minket bé Bánátus
földére. Én és Wesselényi Miklós öcsém éppen a szekér mellől
nem a hídon, hanem a mély és széles árkan szöktetők átol már
nyolcz órát gyargalt paripáinkat az császári felséges pár nagy
bámulatára és az udvari német dámák elsikoltatt tsudájára,
megelégülve önmagunkkal. A császári szekér megállván, végig-
hallgatók Ürményi déák beszédit és a császár két három szóval
való elégületlen feleletét, nem esvén jól az egész udvari seregnék
a rüdeg elfogodás, és a kísérésre kitüzett, acgrationált tolvajok-

ból alakult plájás banda, kiktől oly erőssen megijedtek az udvari dámák, kisasszonyok és német cselédség, hogy kíséreteik ellen protestáltak. Bánátusi akkori komendirázó F. M. E. Bubna el is idézé őket rögtön.

Ekkor parancsolá a császár, hogy Bánátba már minden úri kísérot úgy nézvén, mint vendégét, Márgán, első bánátusi államási ebédjére, a kik nem is camerariusak, elfogadni méltóztatott. Mely ebéd ötven személyből álló lévén, igazán illő tréfás, edjűtt való discursussal eltelék. Kísérő dámáink más színbe készült asztalnál az udvari dámákkal ebédeltek. Ebéd után külen minden lovas kísérot behívatván a császár magához, kéréseinket megadó vala; de egyik is semmit személyire nem kért, nehogy költségünk, fáradságunkért jutalmat kérni, várni láttassunk. Erre igen-igen szivesen elbúcsúzott, köszönetet mondván kíséretünkért elfogadásunkért. Egy bánátusit is ebédjire meg nem hívott. De Dótzai májornak megparancsolá utazása emiékire a Vaskapunál nagyszerű emlékkövet emelni és arra lovas kísérotinek neveiket is örök emlékül bévésetni. De ebből soha semmi se lett és az emlék csak szíveinkbe maradt fenn, mert oly császárt nem hamar fog Erdélyhon elfogadhatni. – Öt heti utazásunk gyönyörjeit mind előszámlálni lehetetlen, naplót vinni azokról idő nem vala. Számtalan kegyelmeit a császári párnak éltem rajzába beléiktatni helytelennek látom, éppen úgy erdéli akkori nagyuraink várakozásaiknak sükertelenségit ide írni nem czélom, csak családomat illető eseményt ha emlitem, nem leszsz hiba.

Vajda-Hunyadon tettett a felségnek igen kedves sógoromat gr. Bethlen Imrét Fejér és Küküllő megye főispánját excellentiás czimmal és a Szent-István kereszt ordóval megtisztelni, a több nagyobb urainknak nem nagy örö mire.

Utunkba esett kalandjaimat, udvari dáma gr. Hochenek, vénecske hölgy kegyét hozzám elősorolni nem akarom; sem udvari kisasszony br. Fischer Theresia szivességét, mint az cs. switbe legszebb hölgynek vonzalmát magyarságomhoz. Elég annyi, hogy utamba, mind sokféle megbizottságomba, mind mulatsági eljárásaimba az egész cs. switnek tett sokféle szolgálatomért az egésznek szivességét, szeretetét megnyerve indulék haza és újra kolosvári kertembe, hol elhagyott, de nem elfelejtett barátnémat újra feltalálám és 1819-dik évi fatalitásom leiratához ha hozzáfogok, talám maga helyén lejend.

Ezen évbe házomnépét is betelepítem teelés és időtöltés végett Kolosvárra, hol nyitatt házat tarthatni még elégedendöm volt. Abba az időbe érkezett haza a Colorado Mansfeld ezredből

kicsapott ifiu volt hadnagy br. ifj. Jósika Samu ... Jósika honlétibe a lelkesmeret furdolásai alatt igaz sokat szenvedett, de itt is szüntelen excedált, és nem nyugodatt, részegségre is adván magát, társaságától minden óvta magát. Ez az veszett rokonunk, egy nap a várdán, a tisztekkel részegen öszvevés, és kihívja őket duélre. De egyik is egy oly gaz egyénnel verekedni nem akart. Erre felboszankodva, hozzám nyargalt, holott nyitott házamhoz is soha nem volt jártas, többek előtt azt mondván, hogy ő várdán lévén, mikor én ott ellovagoltam délbe, a tisztek lovaglásom dicsérvén – egyik egy hitvány zászlótartó, Lengyel nevü, engem szidalmazva, rut szovakkal emlegetni mérészelt, és ő – már Jósika – azt elszenvedhetőnek nem ítélve, nekem jelenteni kívánta.

Én ezen oknélküli delatornak szován meg nem indultam, hanem többen, mások, kik hallatták, kértek, írásba a tisztet megkérdezni: mi ok vitte reá Bethlen Lajost nyilván oly rut szovakkal emlegetni és szidalmazni. Én megkérdeztem írásba, azt felelte: néki azok a szavak szavajárása, és ő másokról is mérészel úgy szolni, ha neki tetszik. Már ezt én is el nem szenvedhetőnek ítélve, délután hozzá mentem, a külvárosi szállására – és ott a privát legényivel a szobájába találva, egész becsülettel kérdeztem ostobaságból mondott szavainak okát. Ő erre azt felelte: néki tetszett úgy beszélni és ha szobájából ki nem megyek, patrollal kivitet; és avval legényit patrol után menni parantsolá. – De én a falan függő kardjai egyikét kiragadván, a legénynek a tüzhelyre való leülésit nem tréfáson parancsolám, a tisztet pedig jól megkardlapazám, mondván: nékem is huntzvuttal így bánni tettzik. Erre ő kérelemre vette a dolgot, de én mondám: már tesszen véllem verekedni, külemben poltronságát, megverésit publikálom, én Jósika nem vagyok, és mind becsületes emberrel verekedni tartozik. De a poltron azt nyafogá: ő nem verekedik, mert a duél meg van tiltva. Evvel újra pofon vágtam a poltront, és a házba hagyám legényestől szégyenjek felett meditálni. Az ajtóba találám Jósikát, kivel megint a vitézlő tiszt duellálni nem akart. Erre Jósika földre terité, és legényit reávetve, mindkettejét jól elpufálta, s avval futa a várdára, és publikálá a megpufált tiszt poltronságát. Avval a tisztek öszvegördültek és azt izenék Lengyelnek, hogy ha Jósikával meg nem verekedik, azonnal cassiroztatják, mert vélle többet nem szolgálnak.

Már nem volt más módja, megizente egy Venner nevü kapitánytól: ő pistolylyal megverekedik Jósikával csak. Ekkor

Jósika szobámba futa, én nem lévén még otthon, és pistolyimat magával elvivé – hirem nélkül. – Nékem is a kardra való kihívást jelenték a tiszték. Azonnal jó kardamat, és nyergelt paripámat, a tiszt szállása kertye háta mege a Szamos partjára vittem komornyikommal, pénzzel magam el voltam látva. Menve a Monostor utcán, találám gr. Bethlen Ferencz öcsémet. Már a duelnak hire menvén, ez az ifiú mindenképpen secundánságra ajánlá magát. – Én igen kedvetlenül elfogadám. A Monostor-kapunál Jósika reám rohana, mutatván a pistolyakat, és így hárman a tiszt szállására érkezünk, hol Márjafi Dávid kapitány, mind Lengyel secundánsa már várt. Én kardom elvevém a komornyikamtól, és esős idő lévén, a kertbe egy fa alatt szétvagdálám a pásintat, hogy sikamodós ne lehessen. Azalatt veszekedések közt Márjafi, Lengyel, Bethlen Ferencz közelítének sebessen. Jósika a töltött pisztolyt szájába tartatta és kiabálta: te lősz huntzvut előbb, de úgy lőjj, hogy jól találj, mert különben én porrá teszek secundánsaddal együtt. Erre Márjafi ostobául azt mondja Lengyelnek: ándáté. Ez mit értett ezen a szaván, Isten tudja, de hirtelen kirántá a pistolyt Jósika szájából, és belé süté mejjibe, két-három ujjnyi távolsággal; ki is hanyatt bukék, szörnyű halált halva. Ez nem volt duel, hanem gyilkosság – és a sok rendű gyilkos így hala meg végre. Én sapkájával képét bétakarám a megholtnak, és kardhoz kapék, – éppen úgy Lengyel, ki is, még állást sem foglaltam, és fejemhez vága és sapkámat meghasítá, de én első vágasommal nyakát megvágva, jobb vállcsontját kettévágtam, kardja elesett. Evvel balkezivel a pistolyt felvette, magát agyanlőni. De a pistoly nem volt töltve, és ő már desperálva. Megragadtam véres mejjít, száz florest kezébe nyomva, mondom: eredj gyilkos, itt van jó lovam, üjj fel és fuss ki a honból, mert veszned kell már. De nem mért elszökni. Tehát Márjafi és Bethlen Ferencz felvevék a holtat és behurcolták a tiszt szállására, melynek kapujánál már a fél város öszvecsődült volt, de be lévén zárva, bé nem ronthatott.

Avval én a gyilkost elhurcolám a kert végibe, hol lovam állott, kényszerítém az elszökésre. – De azomba a tiszték doctort és pátrolt küldének utánna. – És én lóra ülék, és a városba bélovaglék, háznépem rémulését látva, Jósika apjához izentem, hogy gazember holt fiát elvitetné. Apja nem is busult a becsületes modorú halálon, tudván, hogy végre ő mint apa lett volna a gyilkos fiának martalékja, rég fenekedvén jó apjára is.

Már képzelhető a következő. Investigatiok, ferhörek,

végre Lengyelre katonai ítélet, ha meggyógyul, cassirozás és hét évi sánczi büntetés. Ezek teljesezésbe is jöttek Munkácsan. De ott is ez a semmi Lengyel egy tiszt leányával elszőkni akarván, még egy évvel szaporiták fogságát.

Az én perem is a duellumért hét évekig tartatt, mert sanctionált országos törvény nincs a duellum ellen – tehát se királyi tábla, se gubernium el nem ítelt – hanem a császár a példáért bizontalan időre Munkácsra idéze. Elkisére egy provincialis comissarius, Pál András és egy gub. irnok és két olasz káplár Munkácsra. – A familiának a császár kézírata kifejezven: es soll den G. L. Bethlen und der familie nicht zur unehr dienen diese strafe – pro exemplo stb. De már Jósika guberniumi elnök, udvari kancellária elnöke Miske, mint Jósika barátja – nékem elleneim valának, és úgy kitraficálák a dolgot, hogy a Doboka megye kérelme, se a familiájé, se a családomé a császárhoz nem hathatott, és így tizenöt holnapokig valék fogságba Munkácsan – sok pénzembe kerülőleg – mert ott Ipsilandi herczeggel és két ötszivel egy gárgan szállásolva, együtt kosztovva, barátságba élve, igen jól telék időm; – szekereztem, lovagoltam gr. Schönborn lovain, vadásztam a Carpatusokan sokszor – és a beregszászi úton lévő őserdőkön. Sok esmeretseget csinálva, ott is kalandok nem hijjánostak. Egyszóval számkivetésem ideje igen kényelemmel folya le. Volt módóm sokakkal jót tenni, és többeken segíteni, kivált egy Verpflegs-officir szépcsaládú tisztviselő a cassa hiánjáért már veszelemben lévén, a cassa hijánt titkon kipótoltam – és önnöme vala az öröm látni a káron örvendők hoszszú képét, mikor a cassába semmi hijánt nem leltek, és hivatalát elnyerő remények füstbe mene.

Egy cs. orosz generalis, Sobieski, régi királyi ivadékból, harmincz szekérrel ugyanannyi vadászkutyával érkezvén Munkácsra – tokai borokért való béküldve a czár számára. Ezzel az úrral a Carpatusba, gróf Schönbornnal és vadászival három nap vadásztam, és barátságát úgy megnyertem, hogy orosz nagy hivatal reményivel magával elvinni vala szándéka, persze én barátságát megköszönve honnom és családom elhagyni nem akartam. (Akkor honunk állapotja nem úgy állván, mint most 1853-ba.) Végre Erdélybe bėjött udvari dáma gr. Trauné született Eszterházi, kedves testvéremtől Bethlen Imrénétől megtudván némely urainknak ellenemi tettyeket a kérelmek tárgyába, felmenve Bécsbe, a császárnénak feljelentette, és a jólelkű császárné Carolina Augusta a császárnak. A császár csu-

dálkozott, hogy én még mind Munkácsan mulatak, holott elbocsátásom régen kiharancsolta volt, de a gaz intricáns urak ki nem küldték. Tehát mindjárt futár jöve Munkácsra, hogy engem haza bocsássanak – ha pénzre van szükségem a cassából pénzzel ellássanak – előfogatokkal elindítsanak Erdélybe.

Én telyességgel pénzt el nem fogadtam, még volt elég pénzem, de mindjárt el se indultam, mert sok jó uraimtól a vidéken, és esmerőseimtől búcsút kelle vennem. A beregmegyei administrator gróf Rédei Lajos és családja, gr. Schönborn és házához tartozó tisztségei, a várbeli sok jó barátom, kivált a becsületes öreg vár-comendáns Belositz Pál úr maradásom óhajtvá; még öt nap mulva indultam, tíz kocsiba jövö kísérrökkal a várból és városból.

Egy gazdag nemes földesúr, Balasérnak birtokossa, Budai úr, ámbár soha se látott, de egyik szép fia által előre az egész kísérö csoportot magához invitálni kegyeskedett. Balasér felé vévén útamat, ott egy nap a Budai szép család körébe igen víg napat eltöltének. Ez az öreg magyar úr szívessége határt nem esmért, előfogat lovaimat elküldette, két szép fiait is kíséröimhez csatolta és ily móddal bocsáta útra Nagybányáig, hol gr. Vétsei, Máramaros főispánja, egy szép lakomával megtisztelé jelenetem. Itt bizon kettös érzet kinzá belsömet. Elsö családomhoz való közalgési öröm – tizenöt holnap mulva – és a búcsú azon engem annyira megszeretett, tisztelt úri kíséröimtöl, kiktöl örökre elválék Nagybányán.

Már legényemmel Tamással, ki velem vala Munkácsan, indulánk Nagybányáról Deésfelé Kolozsvárra. Deésen és Kolozsvárt előmbe utazatt kedves nőmet és leányimat ölelhetve egy nap – családom nélkül Kolozsvárra estve béérkezém. Ott senki szabadulásom nem tudta, annyival is inkább érkeztemről senki nem is álmott. Az nap egy nevezetes szindarab adódván elő, minden rokonim, minden urak a színházba valának. És én elég jól kinézve, kedves testvéreim páholyába hirtelen béléptem, sikoltással, ölelések közt elfogadának. A publicum részvétele erőssen felinditá érzelmimet, hogy csak néma köszönéssel fogadhattam éljeneiket – még a szinpadi szerepezöktöl is – kik megszöntek szinte félóráig a jádzástól. Ezen érzékenyitö scena alatt br. Jó-sika János elnök testvéreim páholyába bérohant, kétség kívül kétszin barátsággal, judási csókkal jelenti örömit, tölle nem is reméltett megérkezésemén és minden rokonimat, Kolozsváron lévöket, vacsarára invitála. De el nem fogadtuk ezen talám szinlelt szívességet, mert nagynénénk br. Bánfi Lászlóné, gr. Bethlen Borbára beteges lévén, megjöttem hirét meghallván, minden

Bethlent magához parancsok vacsorára. Mely örömvacsora szinte reggelig tart. Sok meg nem is hívott dámák és urak oda tojulának, a sarnokság áldozattyának megszabadulásán örvendhetni – véllünk edjesülve. Vacsora vége felé maga Jósika is oda jöve és szörnyű kézszorítások közt kérde, hogy én és familiám nebeztelünk-é reája? Érzette magába, ki volt főbb oka tizenöt holnapi számkivetésemnek. Felelék: becsületes ember huszonnégy óráig nem tud haragudni, én pedig annak tartam magam. Ezen mondtam több ilyenekre adott alkalmat, de arra is, hogy másnap ebédre minden Bethlen családat kicsit, nagyat magához hivat, mint béke ebédre, a főnök presidens.

A felség ajándékát meritumomért, a camerariusi kulcsot Jósika Munkácsra mentemkor elvette volt és most visszaadta, de én elfogadni csak úgy nyilatkozá, hogy soha többé semmi esetben nem viselendem, mely csak oly cs. diszjel, melyet egy elnök is elvehet. És soha nem is dugtam öltönyömbé ezen jelt, mely igen szorosán kötött az udvarhoz, jobbnak látván kötlék nélkül élni.

Ezen is átolesve, kerlési szép lakom, szép családom köre tevé rabbá, nem felejtve azomba el, hogy még más is van, kihez vonzalom és kötelesség köt. Azért Kolosvár és Kerlés vala csak menő és jövő helyem a honba. Vagy kétszer nyári mulatásért, betegségért Mehádiára utazván, a hont el nem hagytam, hanem Kerlést minden látványóknak, barátaimnak gyönyörjére még nagyobb igyekezettel szépítettem, sziklámba egy orjási mívet véghez vittem, abba egy nagy pinczét bévésstem, egy harminczkét öles tunelt vágattam és annak mélyibe a kriptámat, a három Párkák szobrával nagy mesterséggel, külországi szobrászsal két és fél évek alatt bevégeztem. Ezen kripta rejti most a legjobb, legszentebb nőnek porait – kedves hitestársamat gr. Bethlen Clárát – elhalván 1839-be, 30-adik oct., negyvenkilencz éves korába.

Már második leányamat Clárát férjhez adtam. Szép unokákkal meg is áldá házomat az Isten. Nagy örömemre ezt gr. Bethlen Gábor vette nőül, kinek anyja is Bethlen volt – és így tiszta Bethlen vérből származtak unakáim is.

Nagyobbik leányom Mária nem vala éppen ily szerencsés, mert compossessor társam Kerlésen: gr. Bethlen Elek, fiával, Pállal, együtt lakának a helységbe, véllem elég jó szomszédságba, de Bethlen Pál, Máriskó leányomnak kedvibe kezdvén járni, jó hírét leányomnak kétségbe kezdvén hozni, végre... Bethlen Pál és Bethlen Mária leányom közt meglőn a házasság. De igen

rövid időre, jónak láttuk törvényes uton is őket elválosztatni, biztosítva a leendő gyermek intertentióját. Ez megesvén, végre a szép leányka Paulina is a világra jött, és egy kedves unakámmal több örvendezteté házamat.

Bethlen Pál egy jó hereditás következtében főispánynyá tétetett Belső-Szolnok megyébe, de nem szeretvén a munkálkodást, zavaradni is kezdvén honi állapotunk, elhagyá hivatalát, és gazdája lett szép hereditássának, néhai Bethlen Károly magtalan elholt nagybátyjának successora lévén, igen kedves másik vejem gr. Bethlen Gáborral együtt, és végre újra megházasodott, elvévén újra szomszéd birtokló rokonának, gr. Bethlen Ferencz öcsém Mária nevü leányát. Nem lévén mások biografiáját leírni célom, erről, a forradalmi állapottyába honunknak nem irok semmit ez úttal. Magát a katonai hatóság alatt purificálván, most gazda.

Már én leányommal, kedves kis Paulina unokámmal falusi életem bú nélkül folytatám. Számos vendégeimet szüntelen szívesen elfogadva, kedvem nem háboritá semmi, még a halál el nem ragadá kedves, jó, sokat szenvedő nőmet.

Semmi olyas kalandom nem vala, mi feljedzést érdemelne. Azomba egy kis zavar éré házomat, mert elvált leányomat, Máriskót szomszédom Kendefi Lajas nőül megkérte. Megvallom ez megkedvetlenité akkor napjaimat, mert Kendefi Lajos egy magányba felnőtt, nem társasági, keveset tanult uracs volt; hallgató, kedvetlen, minden tekintély nélküli falusi gazda, nagyon egyszerű, nem gyermekember; de igaz emberséges és igazságos, vagyona tisztességes a jelenbe, sperativuma nagyobb. Mind e mellett Bethlen János sógorom beleelegyedvén, Máriskó leányom is nem akarván még sokáig férjtelen lenni, nolensvolens házasság lón mégis a vége a dolognak, persze akkor éppen nem tetszőleg nékem; de végre láttam, hogy Kendefi jó gondnokja Paulina unokámnak és Mária leányomnak igyekező gazdájak és békességes élet foly a házoknál. Kibékéltem magamba e tárgyba is az sorssal.

Már házom gazdasszony nélkül lévén, házomhoz vettem Klein Nettit, régi barátnémat, mert még a gazdasszonyi terhe mellett kellett egy okosabb nőnek lenni a háznál – házomba maradván grófnóm halála után is, – mint tutornál, két árva nemes leány: Simon Amália és Tercsa. Amália merő vak szerencsétlen személy tizenkét éves korától házamnál élve; testvére Tercsa egy akkor még gond alá való kis leány volt, kit is a szebeni cs. k. nevelőházba egész tizenöt éves koráig vala

szerencsém tarthatni. Már most egyik harmincz éves, a kisebbik tizenhatalmas évesek (1853-ba). Igen okos és szép magaviseletű, mindenektől szeretett Amália most is házomnál van, dolgozik szüntelen kötésekkel, szép rendibe tart szekrényibe mindent a bálulásig. Ön kis jószágából csak negyven pengő fl. kapható, tehát a mi azontul szükséges mindkettejüknek, az a tutor dolga és terhe. De már egyik is szabad ég alá nem hajtható, ha a sors őket apa-anya nélkül hagyta és hozzám hozta, – az régi gubernium gyámattaknak téven engem.

Özvegységem elején mindjárt a pápista püspöknek Kovácsi úr ő excellentiájának irtam kérelmet, hogy én már özvegy lévén, leánygyermekkel nem bajlódhatom, bár a szerencsétlen vak Amáliát, mint csak koszhölgyet vétesse bé a szebeni nőklasztromba, én kis jószágocskáját mint tutor a klastrom birtokába adom, a más leányt, ha lehet, férjhez adom, vagy szolgálatba teszem valamelyik leányomnál. De a XIX-ik század gyalázata, nékem mint protestáns református embernek azt választotta a püspök: a Christus mátkáinak testi félszég nélkül valóknak kell lenni, azért a nők sz. kolostorjába bé nem vehető Simon Amália. Ujabb válaszem erre a hallatlan irattára egy okosnak hitt embernek, olyan volt, milyent egy reformátustól megérdemlett a pápistismus a XIX-ik század közepén s evvel máig is, 1853-ba írva ezt, házomnál vannak az árvák Kleinné asszonysággal és két gyermekeivel. Ugyanis a kis fiából, katonai iskolába Naszodon nevelődve, végre katona lett. Olaszhonba hat évekig szolgálva, egy érvágás következtébe nyomorék karral hazajöven mint őrmester, itt a hazába dolog nélkül éle házunkba, míg végre 1848-ba a forradalom kiütvén, igen derék feleséget vévén – Graszsa családból – ő is honvéd lett. Kitüntetése után a csucsai csatába, hol századjával és hetven Vilmos huszárral 30,000 cs. tolvaj olá serget és hires hon hóhérjának Urbán obesternek egész sergét szétverve, Urbánt egész Kolozsvárig hajtani szerencsés volt, százados és osztályvezér leve, az elfelejtetetlen vitéz, a mellett kegyelmes fővezér Bem generál alatt, ki akkor egész Erdélyhonból minden csatamezőn kiállható seregeit az osztrák császárnak kiüzte és Erdélyt a németektől felmentette kicsiny hadával, míg végre az orosz csorda el nem lépé a szerencsétlenített hazát és a forradalmi állapotból rabsági állapotra jutánk. (De erről többet majd.) Ekkor a fiu, Lajos kapitány is hazakerüle, üldöztetve a k. kormánytól ezerekkel együtt. Ezen üldözés alatt a derék nő Graszsa Mária elhala, férje állásától szüntelen ijesztődve, látván, hogy mindenképpen

köz cs. katonának bé akarják sorozni, melyből csakugyan utánna való járással és fizetéssel semmi se lőn, hanem megint lézengő állapotba helyhezödvén, már özvegy; de szép kis leányka, Blanka nevűnek apja. Tehát ezen gyönyörű gyermeket is, mint árvát, nagyannya Kleinné asszony mellé házomba is vettem és tartom. Maga a becsületes ifju Désaknán a sóhivatalhoz aplicáltatott és mükedik, hiszem is előmentit a kamaránál. Nem busulok rajta, hogy fiannak mondhatom, mert csak kényszerítésből kellett honvédnek lenni, külemben halál volt fején.

De grófném halálától fogva falusi életem mégis háborgás nélkül nem volt, mert a hazába demagogak, hamis próféták, zavarok támadván, Enyed szülte fattyak, tanár Szász Károly, Zejkék, Kemények, Farkas Sándor és sokak, igen sokak mások az enyedi clubisták sergével több megyéket, főbbkép Kolosme gyét inficialván, Bethlen János sógo rom, Teleki Domokos, Vér Farkas, Kemény Dénes, Zejkekkel, Pálfi Jánossal, Berzen czei Kováts Lajossal, és sok más fűzelékekkel a hon csendit reformatio ürügye alatt, egymással kezet fogva, Wesselényi unokaöcsémet választva magak közt vátávnak, rettentő zavarba kezdék hozni. Hol a szép szónokságok nem használtak részekre, ott a terrorismust vették fel eszköznek, úgy hogy sok ezer voxolható nemesség, akart rem akart, részekre hajlani kéntelen volt, mert senki ezen dühös honiak ellen felállni nem mérészelt. Gubernium elnökje br. Jósika János auctoritását vesztve, nem birt a piszkoló szájakkal; a gyáva gubernium tagjai félvén, hogy választásra megy az ő hivatali állások, dictaliter voxot vem kapnak, tehát gyenge ellenállással valának az oppositio ellen nyilván; azomba alattomba minden zavarnak anyagát helyeselték, úgy, hogy szinte szinte kitörésre ment a megyék gyűlésein a dolog. Kivált a Magyarhonnal való unio, uti vám, nemesi adózás, conmassatio tárgya feletti viták rettentők valának mindenütt, de a hata lomra jött oppositio prófetai által mégis mind fejjül állatt.

Én ezekbe éppen nem elegyedtem egész 1843-ig, soha politikával nem bajoskodva; de látván, tudván a szegényebb nemesség érzelmeit ily helyzetbe, és båtortalanságokat vezető fő nélkül: fére tevém kerti kapám, gereblém, ásóm; virágaim nem adának több gyönyört. Kertészi, bajor királytól nyert diplomám elpakkolám, és jó kardam, pistolyam rosdájától megtakaritva, kiállék nyilván egyes-egyedül a sikra az oppositio előhaladtának gátat vetni – végzéseik öszverontásával, – látván constitutionk s avval honunk gyalázatos vesztét, királyunk megbántását, előre látható boszszuját, melyet a megfutamo-

dattak okosabb része ugyan előre látatt, de a zavarba halászni kívánván, a tüzet éleszték hatalmasan. Egy Doboka megyei markális széken tett veszélyes terv inprotocolatioját Debrecen gr. Mikes Benedek medvevadászattyán több oppositio tagjaitól megértve, mind igaz hazafi haragtól fellobbanva, esküt tevék, éltem veszedelmével is azon gaz nemesség ellenségeit megzabáláni.

Elhagyám a vadászatot, haza felé Kerlésre indulék. Utomba minden helységbe lakó nemeseket felszólíték Kerlésre gyűlni másnapra: nemesek, constitutionk, királyunk ügyét felvenni, azt halálíg védni meg nem szünni.

Számas vala a kerlési gyűlés Cserhalom szép sziklaterén. Isten sugta beszédem hatós leve. Megérték a nyomort, mely a nemesre szállható az oppositio terve után; megérték a királyi boszszu sulyát, az engedetlenség következtébe: kész valának engem minden lépten követni, tanátsim elfogadni. Erre két értelmesebb nemes egyént követséggel az elnökhez, br. Jósikához önköltségemen elküldék Kolosvárra, kérék a megye nemessei nevébe, hogy egy új marchálist Dobokamegyébe gyáva, interessatus administratorunk tartsan, mert a mult marchális csak egy néhány oppositio tagjaiból állván, veszélyes végzéseiket mi el nem szenvedjük, és a jedzőkönyvből kitörölni kívánjuk. Erre az elnök és a k. gubernium látván, hogy támadatt egy védje a királyi ügynek és constitutionak, nagy örömmel ada parancsat a veszett administratornak, Márjafi Antalnak, hogy rögtön új gyűlést tartsan. Mely kihirdettetvén, én hétszáz magyar és olá nemesekkel Bonczidára menék gyűlésbe.

Kedvetlenül fogada a gyáva Márjafi, és Kolosvárra hírt ada egy új feltámadatt, kormány védő vezérnek megjelenésiről, a Casinóba. Ezek tele reménnyel, hogy egy csupán kertészszel könnyű lejend bánni vagy szépen, vagy ijesztéssel, szekereken kirohanának a gyűlésre Bonczidára – ellenem; előre a Méhes tanár ujság lapjaiba irnok pseudo báró Kemény Sigó pennája által eskimók hős vezérinek nevezve engem, – czéломat nevétesre méltónak ítélőleg. A gyűlés előtt egész éjjel nyakaman ülének, hizelgő szavakkal engem eltántorithatónak képzelvén; népem tömögét pedig borral, pálinkával, pénzzel töllem elpártoltatni igyekeztvén, sok alacsonsággal, kezét fogva a gaz Márjafival, hitték másnapi győzedelmeket. Az enyimek ettek, ittak, igaz az ő contójakra is az én tractamenteim mellett; de igazságos czélzatomtól soha el nem állának. Másnap a gyűlésbe egy hathatós beszédem után, tíz czifra szónoklatok után is, rettentő

lármaival a mult gyűlés jedzőkönyviből kiszakítódatt az oppositio terve, végzése. A lárma nőn nőtt, kardzörgések, botkőfelemelések is történtek. Egy néhány szónoknak megdutzolása, után, Márjafi rettentő megijedése után, a nemesek nevébe kijelentém, hogy én nékiek semmi gonosz végzéseiket melyek nemesi, királyi jogainkat sértenék, el nem fogadom soha; az uniót soha el nem esmérem, és ki ezek mellett szózatol, roszt, és gaz hazafinak nyilvánítom; ezen declaratiomat s a Márjafi pénzért való részre hajlását rögtön stafetaliter fel is jelentem az felségnek Bécsbe; diétára hamis váloasztással küldendő köveket el nem esmérem követeknek, mást váloasztást erre is solli-tatván. Hétszázal aláíratos jelentésem fel is küldém Bécsbe – stafetaliter. – Még váloasz jöhet, három marchálisi harcztat kiállék, sok corteszi költségekkel, sok írás, es szóbeli piszkokat eltűróleg, – de meg nem ijedve, mindég győztesen; több megyékbe is hatalmas pártvivőket szerezve: a magányba élő kertészből egy valódi politikai bajnok leve, híres az udvarnál és a hazába. De temérdek nyilvános és alattomos ellenség közt vivém még is szerepem, azomba egy helyben hagyó, biztató, megdicsérő váloasz a császártól művem megkoronázá.

A gaz administrator lecsapódék és főispányunk leve Dobokába árnyékától meg nem ijedő Jósika Lajos, – meghalván atya Jósika János. Dietaliter is confirmálva, gr. Teleki József unokaöcsém leve gubernator. Ez egy tudományos, de gögje mellett mégis auctoritást tartani nem tudó úr vala, az oppositio-nak alattomba pártolója (önmaga kárára) és az oppositio oppositorainak ellensége. És azért az unio kérdése újra új erővel a tapétra jöven: végre én is réa álltam, ha mi erdeliekül tesszük a conditiokat, de conditio nélkül soha az uniora és ostoba reformokra réa nem állak, nemes társaimmal együtt. Jósika Lajos, mint főtisztünk, még több megye gyűlésein küzdésem védve, bizodalját veté bennem és gyakori látogatásával Kerlésen megtiszttele. Udvarnál is nevem emlékezetes lévén, Radnótfái udvari kanczellárius egyik titoknokja által hivatallal, pénzzel és érdemjellel váloasztólag megkináltak. Már hatvan éven túl lévén hivatalt vállalni, nagy költséggel folytatni, tólem nem vala lehető. Pénzt elvenni szégyeltem vala, hiszen buzgalmam nem pénzre vala becsülendő. Ordót elfogadni, a már éppen gyalázatomra lett volna, mert az a nemes sereg, kiket vezethetni és hevekbe dühekbe pórázan tartani vala öt évekig szerencsém, az ordót mejjemen fityegve látva, méltán hihették volna, hogy mindem tusakodásam csak ordoért, nem a meggyőződésért

igazságos célzatunknak lett volna, és akkor én mintegy semmi interessatus ember úgy álltam volna megvetve hú nemeseim előtt.

Igy semmit nem elfogadva, büszke valék buzgalmam sikerével mindaddig, még a diéta Kolozsvárt kinyilla, hova Teleki gubernátor nékem még régálist se küldete az udvartól, csakhogy senki a tejendőknek ellent ne mondhasson. Magyarhoni garbanczás fiakkal, szellemes futárokkal, gonoszlelkű papakkal, ügyvédek légióival, proletariusokkal bétölték a dietális teremtet. Wesselényi vakon vak ordítással kiáltotta: halál fején, ki az uniot nem akarja. A háromszínű zászlók lobogának, még a gubernátor ablakából is, és így gyilkolásoktól félénkek – uniot, és minden terveit a szellemeseknek elfogadták. Csakhamar önkéntes katonákat öszveállítanak, végre honvéd név alatt ezereket; és ez leve alapja a szerencsétlen magyar forradalomnak 48-ba, 49-be.

Én a forradalom haladását, irtózatosságait, kegyetlenségeit, a császár biztosságaitól élesztve, le nem íram, eleven emlékekbe áll az jelenbe élőknek; utódink pedig maga valódiságába igaz íróktól meg fogják tudni; – csupán a forradalomba rajtam és véllem történeteket jedzem fel ide. Lássák meg abból, kiki ezt olvassák, minő jutalmam vala, életembe sokszor kimutatott, hívségemnek a királyi dinastiához ... és vegyenek példát este-men ...

Az úgynevezett uniós diéta zavarjit hallva, már láttam, hogy a nemességhez intézett jóslatim bételjesedése megkezdődött. Magyarhon erejét, tehetségit esmérve, eddig csendes honunkat csak mint egy gyenge provinciáját úgy tekinté; a császártól erőszakosan kicsikart confirmált unio következtébe már láttam, hogy a zavar kitörést, forradalmat szürend és veszve van a haza, constitutiójival együtt. Ekkor szomoruan kerlési lakamba visszahuzám újra magamat. Elmondhatom én is, hogy oleum et operam perdidí. Öt évekig való rettentő évi költségeim, a korteskedésre, piszkok szenvedései, hon pusztulásán aggódva beteges lettem, sokszor ágyban fekvő.

Ezen szünet alatt a politikai dolgoktól, a szép kertem legmagassabb csúcsán sok századokkal ezelőtt épült, a Szent János lovagrendtől lakatt kolostor kis kápolnáját, most lutránus templomocskát renoválám, megnagyítám, régi góth idomból megszépítém, a szász parasztok nagy örömére. Következvén az urbéri szolgálattól való felszabadulás, cifrán sok papi czeremoniákkal 1848-ba octóber első vasárnapján fel is szenteltetém.

Hasonló szivességgel az oláhoknak már azelőtt egy iskolát építtetek magam költségén, azt tanítóval ellátam, a falusi jedzőséget magam folytatván, az azért fizetendőket az olá tanítónak átalengedtem. Azonba régi, idomtalan templomjokat szépen megújítottam, szép bécsi papirtapétával, új oltárral, új oltári készüléttel, zászlókkal gyertyatartókkal, nagy üveg lusterrel felékesítettem. Már a falusi két rész olá és szász nem mondhatta, hogy egyiknek inkább, mint a másiknak kedveztem, mert mindkét hitvallásúaknak templomait én diszesítém meg nagy költséggel.

Ezalatt a műkedésem alatt is sok boszantásom ére háládatlan, felszabadult, a szellemes párttól polgártársnak nevezett parasztaktól. Már a fogadóba gyűléseket kezdetek tartani, a kikkel legtöbb jót tettem, többnyire curialisták, 1817-ki éhségkor felvett fattyak, ki kertészem, ki sütöm, ki vadászom és egy huszonnyolcz évekig udvaromba felnevelt olá legényem, Gabrilla nevű voltak szónokjaik a korcsmai olá-szász clubnak, az olá déákkal együtt. De egy Tódor nevű, töllem felnevelt gazember sütöm annyira akart élni a felszabadulási kihirdetett joggal, hogy kertembe épített lakját önmagának erőszakkal elfoglalni mérészelte. Még akkor megye tiszttye lévén, szolgabíró Szabó György és főbíró Cserényi Dániel rendeléseire fejszével ellentállni bátorzkodott, öléssel fenyegetvén a megye két tiszttyeit. Ebbe több tolvaj parasztok is belételegyedvén, végre egy főhadnagy szakaszszámai jöve segédül Lekentzéről és lovassaival fogdossa el a corifeusokat, a sütön kívül, ki is az erdőkre meneküle és csak két heti éhezései után jöve a faluba nőihez, öt gyermekeihez és a falusi bírónak megadá magát, ki is a többihez a megye fogházába el is küldé, hol hetekig ülve, végre én magam kértem az akasztófára való oláhoknak kiszabadításukat.

Mely hogy megtörtént, ezek is – ezer meg ezer más parasztakkal az akkor naszódi cs. oberstleutinand Urbán parancsára Naszódra tódultak, oláh papjaik vezetése alatt. Ezen honunk császári hóhérja Urbán felesketé ezen vad csordát a császár hűségire, földösurak elpusztítására, sok hamis ígéretekkel ketsegtetve. Mi ezt hallottuk ugyan, de nem hittük, hogy legyen a világon oly monarcha, ki népei legyilkolására szabadalmat adjan külembező néptörsöktől bírt birodalmába. Ki hihette, hogy egy útczai fattyúból főtisztségre emergált katonát, egy kegyes, jólelkű, jámbor uralkodó, mint vala Ferdinándus V-tus, arra megbízzan, hogy egyik nemzettel a másikat leölösse, ki-prédáltassa. De azt is ki hihette, hogy a szörnyű gyilkoltatása

a magyarnak, még a gyilkosoknak valaha érdemjeleket, nagy pénzjutalmakat szerezhessen. Mindezeket, mi azután megtörtént, nem hihetve, érezvén magamba hiveségemet királyomhoz, honnomhoz, tudván, hogy azt nyilván kimutattam a világnak, félelem nélkül nyuguttam kerlési lakomba, beteg lévén, a világgal nem sokat bajlódtam, csupán házom körével.

Ekkor 15-dik octóber 1848-ba már a szépen elkészített olá templomot is maga rendin felszenteltetni kívánván, a környék olá papjait erre felszólítottam. Egész tisztelettel ezek meg is jelentek, engem betegen egy karasszékbe az oláh ecclesia elsőbbségi a templomba vittek, ott ezer meg ezer áldást reám Istentől kérve, a megújított templom fel vala szentelve, Kendefi vejem, leányam, unakám jelenlétekbe. A papok mind véllem ebédelének, az ecclesia minden tagjai küludvaroman terített asztalnál ettek, itták boraimat víg kedvvel, gyermekeiket előmbre hozván, hogy áldanám meg őket. Ekkor hatvankilenc éves valék.

Minden elmene haza. Én is csendesen lefekvém ágyamba. A két árva hölgy a magak szobájukba, hálószobám mellett. Kleinné asszony gyermekeivel a melléképület egyik vendégszobájába. Egy gyenge mécs világoló szobámat. Egy órát ütni hallám még, midőn az ebédlő nagy teremébe rettenetes ropogást, ablaküvegek öszvetörését hallám, az árvák sikoltásait, kik hamarébb vették észre, hogy tolvaj, gyilkos csorda lepte meg udvarom, házam.

Hirtelen felszöktem ágyamból, gagyába, ingbe és az ágyom felett lévő töltött ángoly mordályam egyikét jobb kezembe, egy nagy ezüst kápájú magyar pistolyt balkezembe vévén, az hálószobám tükör-ajtóját kizárám a tolvaj cs. gyilkosokkal eltölt palatámra nyilva, és gyenge holdvilágnál látván a tolvaj banda sokságát, a mordállyal kilöttem közikbe. Ki volt találva, nem tudom. Azzal egy lántsa-vágás fejem meghasítá, a vér ellepé képem, de még le nem estem, hanem a nagy pistolyt mejjére tevém gyilkosomnak, és reá sütém; de csak a kapsli pattant el, mert még a templomba voltam, háládatlan, gaz legényem Gabrilla minden fegyvereimből a töltést kivette volt, meghagyván a tolvaj seregnek a korcsomán, hogy nappal ne üssenek reám, csak éjjel, mert engem esmérve, tudta, hogy a sok töltött fegyverrel én bánni tudak, és még megölnének, legalább tizenkét tolvajt meglőhetek. És így a mordálnál több fegyver töltve nem vala. De nem súlvén el a pistoly a hóhér szász Gubás Hanzi mejjén, a pistoly ezüst, nehéz gombjával

úgy fő-ütem a szászt, hogy leesett hálószobám közepén; de nekem ingem gallérja már markába lévén, magával lerántatt; én a földön a fejét mind összevertem, hogy a ház az én és a szász vérével eltölt.

Ezen tusakodásba lántsával ágyékom alatt mindjárt a földhez szegeztek, más döféssel a czombamat átdöfték, vasvillával térdem kalácsát kiemelték, lábamszárát késsel keresztülverték, meglőtték, végre egy kaszával egyik csipőtől a másikig keresztülvágtak, a test legérzékenyebb részit is félig vágva. Még is ezt mind nem érezve, az alattam nyögő szászt a pistoly agyával öszverontám, még a földről felráza a tolvaj tömög és az ablakán palatámnak kihurczolának; az ajtókan a sokasság miatt nem lehetett. Rettentő vérfolyások közt lábaimra nem állhatván, a tornácz kőoszlopát megragadtam; de egy olá erdősse kedves vejem gr. Bethlen Gábornak a fejsze fokával karamat és két újjaimat kettétörte, és ekkor lerogyottam, és úgy a földön hurczolának a külső udvaram felé. A belső udvart elválosztó vaskapunál újra egy olá fejszéjivel nyakba üte, mely ütésre eszmémet elvesztettem, mely egy minutáig is addig el nem hagyott volt.

Már a prédálás, rombolása privilégisált tolvajoktól az udvarba folyt, én pedig lehurczoltattam sziklámról a faluba a schulmeister házába, hol az aszszonyok hideg vízzel kezdék öntözni a vérző sebeket, és sokan sírással mutatták részvételeket, kárhoztatva a férjük gyilkosságát. Szinte mezítelen itt fekvém egy óráig, mikor egy tolvaj hunczvt volt levélhordozóm, kit családjával együtt huszonnyolcz évekig gédelgettem, a császár nevibe parancsolá, hogy szép három szürkéimet fogják bé a társzekérbe és vigyenek Galatzra, az olá tábor egy csapattyába, hogy ott akaszszanak fel több elhurczolt magyarokkal.

Kleinné asszony leányával Adival ezeknek folyta alatt, a mit lehetett, a rablók elöl eldugatt, és lefutottak a schulmeister házához, hirtelen egy zekét, és egy nyári nadrágot hozván, azt a véres testemre felhuzák, kilencz huszast dugván a sebibe, mert már feles pénzösvegem a feltört író almáriumból el vala rabolva, minden szép fegyvereimmal együtt.

Én Kleinnét kértem: még lehet, maradjan az udvarba; gondnokom is el lévén, mind magyar, már fogva, magyar legényem földrészegen bészárva szobájába, a vak árva kisasszony testvérivel meg a jégverembe búva valának és hagyának már engem Isten gondviselése alá.

Azomba a szekér leérkezék jól elvert kocsisommal. Ekkor

Adi a hív leány felkiálta, hogy ő is jön, ha engem visznek, melyet nagy czivódások után a hóhérok megengedték, hogy Adi is felüljön a szekérre, hogy Sz.-Jakabig, ha meghalnék, ő visszahozzon halva, hogy ők temessenek el, ki tudja hova. Erre egy párnát, egy pokróczot vetének szalmára és a szekérbe befektettek és rettentő insultatiók közt vittek, sok lántsaszurásokat tévén felém, melyeket Adi a jó leány a párnával, mint egy paissal, mind felfogott, úgy hogy 52 lyuk lett a párnán. Több százan körülvették a hív cs. gyilkosok a szekeret és kísérték.

Lekenczén a falus bíró megállított és elbocsátni nem akarta a szekeret, oltalmazni akart; de arra a szóra, hogy felgyújtják a helységet, mert Porunca Imperatului (a császár parancsa) – az Urbán jelszava lévén – elbocsáta. Még akkor nem viradt volt meg, eső esett, és én kötetlen sebekkel, tört kézzel imádkoztam a halálért hogy legyen vége kinos létemnek. – De a végzés egyebet határozott volt.

Galaczra érkezve, ott olá gyilkos tribunak a ref. templom mellett sok száz tolvajjal álltak és a szekeret megállíták, hogy a czinterem ajtó sarkára akaszszanak fel. De egy Mikás nevű olá elnök azt parancsolá: vigyenek Idára, ott a gr. Kornyis udvara előtt álló nyirfára akaszszanak fel.

Tehát irtózatos lárma közt oda vittek akasztani, mely tudat éppen nem búsitatt, életemet már utálva. Én egy szót se szóltam az egész utazás alatt, el is gyengültem volt a sok vérfolyás miatt és irtózatos fájdalmak miatt. Idán egy ex olá pap O.-Balásfáról újra parancsolá: egy nagy táborba Teke végin ott akaszszanak föl.

Tehát addig vittek bé a tábor közepire, valami 4000 olá banditák közzé.

Ott az Ársintye olá kapitány gränitzer batálionya is állatt. Ezek a szekeret körül fogák és pénzt kérenek töllem, mint haramiák. Persze mit adni nem volt, de egy dobos a nadrág sebébe nyulván a 9 huszast megkapta, melynek létiről én se tudtam semmit is. Ezt elkapván egy káplár, a puska agyával úgy ütett mejjemre, hogy a 9 sebjeimből egyszerre újra kipiricskelt a vér. Száman, orraman, füleimen és szememből megindult vérem. – Erre a vitézül magát viselő Adi leszökett, és az egész táboron keresztül verte magát, és Tekébe tolvajt kiabálva a kapitányhoz ért, segítséget kért, ki is 24 stuttzassal (t. i. puskással) kifutatt a helység végére és agyanlövessel fenyegeté azt, ki még engem bánt, mert Urbán rendelése az, hogy minden magyar foglyat Szász-Régenbe vigyenek, ott legyen felakasztásak.

Igy a helységbe bévittek és a fogadó egyik szobájába őrizet

alá tettek, egy szegletbe szalmára vetettek a jó Adival. Egy régi vadasztársam, káplár Gitza, Borgóról, öröm leve, ki is vizzel, szőszszel sebjeim dugocsolni sziveskedett, és szüntelen öntözött, még vérem újra megállt. Ez szuronynyal oltalmazott, a bétörni akaró felköltett olá tolvaj seregtől. Azomba még 42 uri nemesek hozattak bé azon szobába 12 örkatonával, öszvelánczolva szekérekötő lánczokkal. Így heverénk fájdalmak közt azon éjjel.

Reggel egy félszázad kíséretivel Szász-Régen felé indítanak, rettentő lárma, zavar közt, mert a csordát zabolázni a katonák se tudták. Tekébe egy doctor engem megvizsgálván csak vállat vonintatt és nem segíthetőnek ítélve életemet, eltávozott, kötetlen hagyott. A szász pap hallván szomorú helyzetemet, az útra tíz pengőt küldött, melyet a katonák mihent megtudták, el is rabolták és így mendegéltünk Szász-Régen felé. A szegény nemes urakat az egész uton a vitéz, tolvaj katonái Urbánnak, verték, szurkálták időtöltésből. De feleutján Szász-Régennek találkoztunk májor Hatfaludi urral. Ez a magyar úr mindjárt levétette a vasakat és a népet rendbehozta s így megérkezénk 30,000 olá, és az Urbán katona táborába Szász-Régenbe.

Urbán engem látva, megirtózott és a spítálba vitetett, lovaimat, szekeremet a fogadóba. Egy részit a fogoly nemeseknek Vásárhelyre indította rögtön, szekereken, lovas katonák kíséretével, a betegeteket a spítálba tétette.

De engem csak másnap kötöztek bé a katona orvosak, tehát három nap mulva. Tört kezem már fekete volt és oly vastag, mind a lábam, alig lelete lapoczkákkal béköttni. A fejemen való vágást, – hosszú, alutt vértől deszka vastagságra keményedett hajamat levágni alig lehetvén, – végre összevarrták mégis, Urbán jelenlétibe. Ágyékomon lévő sebekből a szősz dugacsokat kitepegetvén, vérem képzelhetetlen zuharral indult újra meg. Térdem kalácsát helyre nyomták. De lábaim nem bírának többet. És így a császár nevébe a hivsége a tulsáig bébizonyított magyart elkinozva, két nap mulva Urbán elküldeni akarta Kolosvárra. De én halált, nem kinos gyógyítást várva, kértem ott maradhatásom, pedig tele volt a spítál tyfusos és kolerás beteg katonákkal. De a székely sereg közelitvén Szász-Régenhez; attól félve, hogy a spítált elégetik, mind az meg is esett és engem is odaégetnek én és az halálommal egy magyar úrral kevesebb marad, kit kinozhasson: és elhatározá, hogy Beszterczére küldjen, két stuttzas katonájával. Ebbe megegyezém, gondolván, az Isten könyörül és az úton a rázódásba meghalok.

Ekkor kérdezé: van-e pénzem? Felelék egy krajczárom

sincs, mert amit a pap is Tekébe adott, azt is katonái elrablátk. Ekkor maga pénzből ígért pénzt, a mennyi tetszik. De oly ördögi pénzt el nem vettem volna a világért, hanem mondanám: egyik szép szürkémet adassa el és az árából a spítál és fogadó költséget elégítse ki. Ezt helyeslé és reggel indulásom előtt egy czédula foglalattya a volt: a segédtsízt belébolondult a szép 3 szürkébe és küld 80 v. cz. florest hámostól értek. És így az 1500 fl. lovaimat elvették. Ebből 65 fl. költségeként spítálba, fogadóba, elhuzatott Urbán és 30 fl. v. cz. egy forspontat fogadatt Beszterczéig. Tehát még ezt se fizethettem volna ki, ha besztercei kereskedők pénzzel fel nem segítettek volna.

Elindulék tehát Sz.-Régenből két becsületes katonával, Adival és már ló nélkül való kocsisommal.

Éjjel nagy lassan éppen akkor érkezénk N.-Sajóra, mikor a gränitzerek (t. i. oláh határőr katonák) és sajói szászok pusztíták az udvarokat a faluba. Ezen katonáim is megijedve, csendesen a sötétbe elhagyók a falut, észrevétel nélkül.

A falutól félórányira egy nagy erdőn kellvén átmenni, ott 600 szász lántsás Horára találtunk, tüzek mellett heverni; de csakhamar észrevettek és körülfogtak. De a két becsületes katoná puskájokat nékiek tartva, szabad utat csinálának. A katonák mondák: engem visznek Urbán parancsára Naszódra, hogy ott felakaszszanak. Erre a tolvaj szászok Urbán célzatát élje-nezték s elbocsátának. Megérkeztünk Beszterczére reggel 7 órákor, a fél város báméskodni a vendéglőbe jött, engem csodálni, hogy még élhetek.

Katonáimat úrilag megajándékozva visszaküldtettem szeke-ren. Sok jó aszszonyaságok, de a városi tanácsbéliek, város főbirája is mind a doktorok köribe állva, engem újra kötöztek, és felettem consiliumot tartottak, melynek a vége a lőn, hogy Kotzka seborvos nyilvánította, hogy ha a doktorok engem három nap élve megtarthatnak, úgy ő engem sebjeimből megcurál.

És a mind a következők mutatja, egy jó szállásba vitetvén magamat, meg is gyógyultam, nyomorék ujjakkal, rettentő forradásos testtel, örökös főbeli fájdalommal.

A Kleinné aszszon ügyességiből sok holmim a prédából megmentődött és Beszterczére béhozódott. Kleinné és árváim is béköltözködhettek a pusztán maradatt udvarból. Gondnokomat kifeszíték a málékasra, és egy olá reálótt célba, de nem találta. Ezt Isten dolgának véve, az olá pappal olának megkeresztelték feleségivel együtt, és olá öltönyt adának reájok s avval ők is azon éjjel elszőkének a pusztá udvarból.

Még ezen esetek rajtam történtek, azalatt Szent-Jakabon vejem Kendefi Lajos udvarára rohantak a szentjakabi tolvaj szászok. A közelgő veszélyt hirtelen észrevévén leányom és unokám Paulina, a tisztartónéval és egy kis lánykával, félig levetkezve, kiszaladtak a kertbe, és onnét a sűrű fák oltalma alatt a kertből, éjjel lévén, nagy veszedelmek közt a nagy szász helységbe Lekentzére futottak, erdőken, hegyeken, ugarakan átol. Ott egy cs. lovas szászad lévén, akkori kapitány Eisler úrtól segítséget kérenek, ki is nem gondolván arra, hogy ezek magyarok, töstént Szent-Jakabra küldte egy tiszttel egy csapat lovast és az falusi tolvajok kezéből vejemet és a zongoramestereket is kiszabadították és Lekentzére vitték.

Kevés vagyonát vihethvén el a szekeren, ezeket is azon éjjel egészen kipusztították és udvarakat összerombolták a quási privilegium mellett gyilkoló parasztok. Lekentzéről még azon éjjel katona kíséreléssel a kapitány gyermekeimet Szamosujvárig kísértette és onnét Kolosvárra.

Ugyan a tájt másik leányom Bethlen Gáborné lebetegdvén egy kis leánynyal, még csak két napos betegágyas lévén, hasonlólag a keresdi kastélyból el kelle szaladniok, rettentő veszedelmek közt, Segesvárra, a hová is az akasztófát érdemlő szászok bébocsátni egy magyart is nem akartak és csak katonai őrség mellett sikerült, hogy bészállhattak és két évekig mindenféle vexák között ott ülhettek. Így én rollak és ők rollam 5 holnapokig a világon semmit nem hallottunk, akkor is ők csak az német ujság-lapból tudhatták meg veszedelmes léteemet.

Már gyógyittatva Beszterczen fekvém, mikor Urbánt is seregestől Beszterczen átolfutni látni szerencsém vala, a székely seregtől kergetve, kik még mind Sz.-Régent prédálták, csakugyan szászrégeni szászokkal együtt, kik a zavart szomszédaiokkal jól használák. A székelyek nem is kergették a tolvaj Urbánékat, mert prédáltak, mégis futott Borgóig.

Azonba gr. Mikes és gr. Teleki Sándor vezetések alatt egy szépen rendezett honvéd sereg érkezendő vala Beszterczére. Urbán rettentő készüllettel ezeknek újra Beszterczen átol eleibe akar menni, dicsekedve a beszterczei piacon, hogy miként fog ő bánni mindjárt a magyarokkal. De oh fájdalom, mihent a város végiről meglátta, hogy a magyarok már Besenyőt meghaladták, azonnal megfordula ágyuival együtt és úgy futott sergével, hogy a paszamántos kalapja is az uton heverve, mind győzelem jel úgy érkezék vissza Beszterczére – és meg se állott Bukovináig.

A magyarok megszállák a várost minden baj nélkül, semmi pusztítást nem tevének, elrendezték a városi hatóságot jó mód-
dal és a granitzot is Bukovina felé elzárák és a német sereg kün
rekede. Akkor a vad gr. Mikes Kelemen és gr. Teleki Sándor
haditörvényszéket állita s csakhamar két szász fel is akasztának,
nem tudom időtöltésből, vagy vétkekért. Engem is ezen két
vitéz gróf betegen is felhívtak, fenyegetve, két czilinder bor
mellett, hogy agyonlövést érdemlenék minden szenvedéseim
mellett, mert Urbánnak (kit én lelkemből utáltam) levelet irtam
és megköszöntem, hogy Szász-Régenbe a spítálba nékem inget
és lábravalót és kötözni való rongyokat küldett (melyeket Besz-
terczéről én szépen, tisztán visszaküldtem.) Ily kriminális
vétkemért tehát még is megkegyelmeznek. Már eddig tehát
a szász-olá hóhérok a császár nevébe, a magyar két bolond vezér
a magyarság nevébe akarának kivégezni.

De mindezek után mind előttek, mind azutáni magyar vezér
Riczkó előtt nagy becsületbe valék, úgy, hogy Riczkó a hanyagló
és vigyázatlan vezérnek tanácsolnom is lehetett, jobb út
mutatván néki. Ezen úr huzamos ideig lévén a Besztercze vidékit
megszállatt magyarságnak főparancsnoka – egy nap csak jöve
az a gonosz hír, hogy Urbán álútakon béütett Erdélybe és Borgón
két compani Alexander átolállott gyalogságot és negyven Vil-
mos-huszárt, előőrség nélkülüket, elfogott, és jön Besztercze felé.
Ezen csapat előbb császári volt és úgy állott átol a magyarság-
hoz. Erre Riczkó retirádát parancsolt Beszterczéről hadának,
megijedvén az Urbánistáktól. Éjjel nagy hidegbe, hóba paran-
csolta nékem is, hogy véle mennek Déés felé s parancsnokságot
egy őrnagynak átaladván, kivel is én szekeribe ülve elmenék.
Az úton Bethlennél a Beke-hegyén és Déésnél a Béla-hegyén
néki megállhatási pontot mutatván a sereggel. A déési sánczolást
megvizsgálva, engem mint futárt Csányi kormánybiztoshoz
küldé a rossz hírrel. Maga táborához visszamene másnap és
Beszterczen nem tarthatván magát a rossz szellemű szászok
közt, Király-Németiig retirált, ahol is újra virradtkor meglepetett
Urbán sergétől vigyázatlanul és a faluvégin egy Gordonistától (!)
a gyáva vezér agyon is löttetett. De azomba Vásárhely felől
Bem a híres vezér érkezvén, Urbán úgy elfuttatott, hogy hírit
is csak 6 holnapok után hallhattuk. Futtába sok becsületes bór-
készítő mesterembereket elhurczolt Naszód vidékiről Intrádán-
ból, Bardótz Elek úr bőrgyárából, melyet ki is raboltatott.

Én megérkezvén a rossz hírrel Kolozsvárra, Csányinak jelen-
tém a Besztercze vidéki veszedelmet, melyet alig akara elhinni

és csakugyan a forradalmi miniszteriumhoz Pestre hirt teve, honnét azután sok segéd érkeze a honba. Én hallván, hogy az osztrák Besztercze vidékiről eltűnt, útilevelet kértem szállásomra visszajöhetni Beszterczére. Hát ekkor a Teleki és Mikes haszon-
talan vádjáért Csányi újra szinte debreczeni magyar fogságra küldé és Kolosvárról elmenni nekem nem vala szabad, hanem a kolosvári nemzetőrek közzé engem béállani parancsola.

Tehát örömmel vállolám a formaruhás szolgálatot, csak-hogy a zavarókkal békességbe élhessek. Gyakran őrködém, mint közvitéz, az ágyuk mellett, puskaportár mellett, de még meszsze a várostól egy erdő mellett, merről az olá megrohanástól félni leginkább lehetett. Janku az olá vezér fenyegetései után még a magyarlétai olá megtámadásra is védsereggel kigyalogolék, mint 69 éves közvitéz, szépen felfegyverkezve. De a halálfővel jedzett fekete német szabad-csapat őket a Hidegszamos partján megtámadván, szörnyű öldökléssel elkergeté az oláhokat, úgy hogy hozzánk nem is közelíthettek el Léta elbarikadirozott határára.

Nem sokáig hatalmaskodék Csányi Kolosvárt, néki ki kelle Pestre menni és Szentiványit küldték kormánybiztosnak bé Pestről. Ez az úr engem elbocsáta és a magyar világba jöttem még Beszterczére és ott lévő családomhoz.

Itt akkor az igen derék, tanult, nagyon humanus, mindentől szeretett Tót Ágoston vala főparancsnok. Ennek kormánya alatt magyar, szász, minden békébe éle katonáinkkal. Ez az úr egykor magához hívata (már meg voltam gyógyúlva) és kére, hogy vezetnék 140 magyarhoni vadászt egy kapitánnyal és egy hadnagygyal kerlési, sárvári, keresztúri, kajlai és szépnýiri erdőkre, hol tolvajok tartózkodnak és prédálnak. Tehát parancsnokságom alatt lévőekkel megindultam kerlési erdeimbe. Ott semmi jelit nem kaptuk a tolvaj bandának, egy szóval egy erdőbe se. Csak kósza hír volt az egész. Fogtak el jágereim egy néhány erdöst és szerették volna agyonlóni mind tolvajokat, mert oláhok voltak; de esmervén őket, mind fizetéses erdősöket, teljességgel nem engedtem, nem nagy kedvekre a betyároknak. Avval rabok nélkül három nap mulva hazajöttünk. Megint nyugtom vala.

De Tót Ágoston is felhívódott innét Pestre és őrnagy Dobai vette a sereget keze alá, melyet csudánkra Bem úgy megkevesített, hogy egész Bukovina széléig csak 1500 gyalogos és 70 Vilmos-huszár volt a hadsereg, a többi mind Bemmellel csatázott mindenfelé a szerencsétlen hazába, honnét minden osztrák hada-

kat is kivert, Szebent is elfoglalta, onnét a szászok bizodalját, a muszkákat is Oláországba hajtotta.

Már ily kevés erővel volt ellátva Beszterce vidéke, mikor a muszkák Bukovinából az osztrák rég elfutott vitézeivel, Borgónál beütött 16,000 gyalogokkal és 4000 lovasokkal, kozákokkal, rettentő jól felszerelt csapatokkal. Borgói sánczokba 150 székely 4000 muszkával harczolt másfél nap, az országutakon a többi magyarok 10,000 muszka ellen és 40 ágyu ellen 12 ágyuval állott ellen és úgy, hogy legalább 2000 trágyazza a borgói vidéket.

Ekkor minden golyó és löpor elfogyván, Dobainak is retirálnia kellett minden provisiojával, betegeivel együtt.

Azomba újra nékem parancsolá, hogy rögtön induljak nyughelyemből Kolosvárra, mint futár és vigyem a hadi kasszát, mert 22,000 fl. mind százasokból állott, melyeket felváltani nem lévén hol, a katonákat fizetni nem lehetett és aprópénz küldésit kérte a kormánybiztos Boskó úrtól. Már minden ló requirálva lévén a magyaroktól, ágyuk és podjászak, betegek szekereibe: mivel fussak, mint erőltetett futár? A kasszával nem volt szerencsém. Egy pálinkát hordóval hozott szekeres érkezék öt lóval a piacra, én 370 flóresen két lógó lovát megvettem hámostól, tartó és gyeplő nélkül; három lovát kivitték erővel egy ágyuba a város végire és ott csakhamar az ellenség mind a hármat el is lövé. Én egy szekérbe kötélgyeplőkkel befogék, a kasszát bizon elég kedvetlenül belétevé, egy kis szolgál fiut reáültettem a kassza-ládára és önmagam hajtva kifuték a városból Bethlen felé.

Ott találtam 700 szekeret megrakva minden magyarok podjászával és 500 sebzett és kolerás beteget éhségtől kinezva. Ekkor formaruhámnak hasznát vevém Bethlenbe, mert hatalmasan parancsolék a biráknak, hogy minden embernek egy fél kenyere és fél kupa jó teje legyen, bárha éjszaka is van. Paraszt háztól, udvarokból, sidóktól és félóra alatt a félsz megszerze mindent és jól tartám a futó betegeket. Egy keresztüllött kolozsvári honvédnek én magam a golyót mejjéből kivettem egy beretva segítségével, békötöttem a mind lehetett és végre ez is meggyógyult és Kolosvárt él ma is.

Éjfélt után utnak indulván, Rettegen már lovaim nem mentének, mert a kozákok hátam megett már pusztítottak, azért rettentőleg hajtottam lovaimat, hogy azok a kassza kedviért le ne szurjanak.

Deésre az öcsém, gr. Bethlen József két szép sárga ménjével érkeztem, melyeket Rettegről confiscálnom kellett, az én két

lovam a szekérhez kötve szabadon jöttek. Deésen egy Bauer nevű őrnagy mint térparancsnok a kasszát el akará venni, de bizon nem adtam, szuronyal oltalmazám meg. De mi több, még négy szekér löport és golyóját elvettem tárból és a retirálódó Dobai vezérnek gyilkos parancsára Bethlenbe küldtem.

Deésről Szamos-Ujvárra jövek, ott is a muszkák jöttit egy osztály lengyel ulanernek jelentém és friss előfogattal 5 óraker már Kolosvárt valék az új kormánybiztosnál Boskónál.

Ott egész Kolosvár bámulására a muszka invasiót oly sokággal és a borgói nagy veszteséket előbeszéllem, mivel Dobai vezér is írásba jelentést küldeni nem volt elégséges, tehát csak az én szavaimra kelle hajtani. Nem lévén írásba semmi a kasszáról, a kormánybiztos nem akarta átvenni, én se akartam megtartani és ily vetékedés közt mondák, hogy Bem Nagy-Váradról megérkezett egy vendéglőbe. Oda küldé rögtön a kormánybiztos ur. Egész közlegényi fölszerzésemmel odasieték, sok paszamántos tisztek álltak pitvarába, többnyire lengyelek. Ezek a bátran beállott közvitézt kérdék: mi bajom a generállissal? De mondám: elébb Bemnek kell tudni, azután az uraknak. Evvel a segédtsizt béeresztett.

Bem látván fejér hajamat, szép fegyvereimet, gondolta, hogy talám nem éppen valami pórnépből lett katona, és szép szóval kérde mit akarok. Én a segédtsizteket is kiküldém a szobából és jelentem szerencsétlen állását Dobainak és a muszka bójövetelt és a borgói csatát. Erre dühösen mondá: hol van Dobai és miért retirált? Felelék neki: azért, mert a generális ur minap minden erőttől megfosztott, munitiot elegendőt nem hagyott, és 16,000 ellenséggel bajos 1500 még szokatlan katonával győzni. Na adok én Dobainak, mert én indulok Deés felé és lovakért parancsolt és nekem, hogy 7–8 szekér munitiot inditassak Deésre. Ekkor el akarék menni rendelkezni Boskónak a kassza iránt és a munitio iránt, melyeket tüstént el is inditattam. Ekkor Bem megállita, kérdé: én ki volnék, és micsoda tiszta? Én felelék: tiszta lehettem volna, de csak közember akartam lenni, én egy 69 éves gróf Bethlen vagyok. Erre megölelt és mondta: ilyen öregeket szeretek én, kérem jöjjön véllem. De engedelmet kérék, hogy azt most nem tehetem, mert gyermekim elébb securitásba kell tennem, hanem mikor viszszejön, akkor elkisérem akárhova. Erre ujra megsimogatott és felült szekeribe. Ekkor tudták meg a sok paszamántas tisztek, hogy én mit jelentettem, nem kis rémuléssel.

Bem elmene sietve. A munitio éjjel 12 óraker már Deésen

volt, hol Dobai vezér már népivel a sánczokba volt. De a vitéz Bem öszveszedé a népet, visszamene Beszterczére, visszaverte a muszka seregeket és a vitéz osztrákokat egész Borgóig és így az ellenség rettentő vesztével, pedig körüi volt az őrség véve a sok ellenséggel, kis sergével, 12 ágyujával együtt, Beszterczénél. Segédtiszyét háta megett a beszterczei belváros kapujába föbe lötték. Ezt is még ágyutalpra tétette, 8-szor vett állást a szeretfalvi Sajó-hidjáig és 8-szor rontotta meg a muszka serget.

Avval a muszka nem üldözte tovább és ő Segesvárig baj nélkül érkezék sergével, hol az utolsó nagy ütkezete volt, melyet elvesztett ugyan; de őtet az nem verte le, úgy, hogy egész Bánátusig vitézül harcolhatott és csak a magyarhoni árulás vesztheté el a magyar ügyet, melynek rettentő, hallatlan kegyetlenségek lettek következései.

Bem és az ügyesebb magyarok török véd alá juthattak szerencsésen. A magyar vezérek, kik biztak az osztrák kegyelembe, muszka garantiájába, Aradon, Pesten felakasztattak, agyonlövettek. – Ezekről a rettenetességekről csak utódink fognak olvashatni igazat.

Én, a muszák Kolosvárra való beérkeztekkel, a derék úri generáltól, gróf Clam-Gallastól védlő iratot kapva, újra Beszterczére szálltam és ott kertészkedtem háziaimmal, rettentő sok irkálással, firkálással a kormánynyal, még pedig olyan kormánynyal akkor, milyen soha az egész világon több nem volt.

Addig irtam reájak, hogy három évi vexálásom után 50,000 fl.-ra becsült kerlési házaimért 3000 fl.-t kicsikartaték a kerlési tolvajaktól itéletesen – kárpótlásul, és evvel mutatta kegyelmét a ritka kormány. De ezt is csak akkor nyerhetém, mikor az Isten Puchner generáltól és Wohlgemutbtól megmenté a hazát és herczeg Schwartzenberg leve a hon gubernatora, ki született jószágú valódi úr, – nem proletariusból lett úr. Ezen kevés kárpótlással alig fizethetém ki azon adósságaimat, melyeket kelle csinálnom három évek alatt, mert 1848-tól fogva a jószágból egy krajczár jövedelmet se kaptam, a nyakas, tolvaj parasztok és szász inspectorak miatt.

Mert Isten-büntetésül a mi vidékünket a beszterczei kerülethez tették volt; de most, Istennek hála, Besztercze maga is mint székváros, a rettegi kerülethez osztódék. Meddig lesz így ez az eszeveszett hon-elosztása, Isten tudja. Mihent ifiú császárunk maga el lesz hitetve, hogy ily költséges kormányzás nem mehet, máskép lesz minden és ez a remény még táplál minket.

Már leirni 49, 50, 51 év 52. lehetetlen ugy, mint voltak az események, csak önmagamról irok.

Beszterczén átol 51-be, 52-be legalább 30,000 katona transzportonként ment ki és jött bé, kik között előkelő családok fiai, – magyar volt tisztek, országgyűlési követek, mint bésorozott közemberek voltak láthatók.

Egy értelmes, de kevésre tulságos uracs, Borsi nevű, magyarhoni o. gy. követ, mint már cs. altiszt, engem is meglátogatatt és házomba volt szokott szives elfogadás után, napi vendégem leve. Ez a becsületes úr innét Clagenfurtba volt gränitz olá ezeredbe transferáltatott. Ő igen szives, hálás köszönettel irt két levelet nékem. Én is ezekre őszinte lelkekkel, őszintén válaszoltam, honunk nyomorját azokban előszámlálva, külemben semmi királymegbántó kitétel azokba nem volt. Ezen két leveletem a szabadszáju magyarnál az olá ezeredi kapitány megkapta és ötet szegényt, mint hallottam, haditörvénszék előtt kifirtatták. Nevemet emlegetvén, itt engem és Bardótz úr barátomat a kormány békivánt Szebenbe haditörvénszék eleibe.

Én elébb bémentem kedves vejemmel, Bethlen Gáborral. Megjelentem a haditörvénszék előtt a szebeni sz. Ferenczkolostorjába.

Egy obester, egy k. auditor és még többen rettentő páthossal megmutatták Borsinak irt leveleim, melyet én mindjárt magaménak elesmertem. Evvel jelenték, hogy én is fogoly vagyok és elfogadásomra egy czella készen áll és avval a profosz és két katona egy hoszszu gangan elvittek Nr. 2-be és ott 3 lakattal, mint rettentő criminalis vétkest, bezártak.

A czella szép tiszta volt, egy asztal, egy szék és egy jó rostélyos ágy volt butorom. Az ablak vasrostélyos és hogy a magány a magyart inkább kinozhassa, az ablakok az egész klastromba mind bé vannak dészkanzva, csak a felső ablakok vannak mind valami csatornák úgy alkotva, hogy lehet az eget látni, de nem egyebet és gyenge világosságba ül a szegény fogoly egész fogsága idején. A kosztot a profosznak per 42 pengő krajtzárt fizetve, igen jó ebéd és kávé reggelit és kávé vacsorát 2–2 semlével adának nékem.

Három nap így ülve, ládám, ágynemüm beadva, elég időm volt éltem külenes fordúlatain gondolkozni. Én, leghívebb alattvalója a Habsburgi dinastiának jutalmául egyebet gyaláztatnál, kárvallásnál nem kaptam az életbe. A magyarok üldeztek, mert azt hitték a magyar szabadságnak ellensége vagyok, a németek azt hitték, hogy császárgyűlölő vagyok és így mindkét fél

– lelkembe belé nem nézhetve – engem ellenségeknek vélték.

Három nap mulva czellámba bébocsáták segítségemre a kis szolgálfiút, Hanzit, kit is mint árvát felvettem udvaromba. Ez a kis fiú a klastrom temploma grádicsán fél éjjelekig ülve, elmenni nem akart, még a herczeg parancsára őtet is el nem zárák czellámba és így ketten voltunk 4 hetekig és 2 napig elzárva a világtól, senkit – valamint a több szenvedő társaimhoz – bé nem bocsátva hozzám. A profosz és arra rendelt katonák gondoskodtak a tisztaságra, hoztak friss vizeket és 1 órakor ebédet, de se kés, se villa, se olló, se plajbász, se papiros nem leheté birtokomba. Kalánnal kellett mindent enni, fél lévén a husnémű vagdalva, mint valami kis ebeknek. A nyírseprű veszszejéből egy eltört ablaküveggel faragtam egy villát és avval ettem. A kávéskalán nyelét beretva élesre fentem az ablak rostélyán, és így türtem a német sarnokságot fogházamba, – semmiségért, 73 éves koromba.

Négyszer kelle a kikérdező facsarékos vizsgálásra megjelenem bírám előtt. De az elsőbb haditörvényszék azt mondván, nem tartozom criminális vétkesek sorába, 4 hetek mulva elbetegeskedve, szinte megvakulva, süketülve a főfásokba, kedves vejem és leányom utánjárásából és a jó doctor bizonyítására – a városra kibocsátottak szállásba. Azelőtt a herczeg magyar segédtsiztyét, Jákei kapitányt hozzám küldette és ajánlatta, hogy ha a koszt nem tetszik, vitetnék az ő konyhájáról enni – naponként; de ezt nem tettem. Hálás szívvel vettem ugyan, de kosztom elég jó volt, de úgyis enni nem tudtam, mert bú és boszsúság elbetegítettek volt. Csakugyan a segédtsizt maga engem látva, annyira elkeseredett, hogy kérte a herceget, hogy őtet küldje a világon akárhová, csak hozzám nem, mert ő oda nem jön többet. A doctor testimoniuma is olyan volt, hogy ki kellett szabad levegőre bocsátni engem, ha megölni nem akartak.

A ferhőrek kérdésiből, másokról való tudakozásokból azt vettem észre, hogy szerettek volna engem delátornak tenni; de megcsalatkoztak, mert én senkinek ártalmára sohase voltam; de én nem is tudok senkiről semmi rosszszat, ki-ki érzelmeit magába tartja és hallgat, tür és szenved, remény semmi, kósza híreken senki nem bolond, hogy megindúljan bolondozni s csudálni lehet, hogy egy erőteljes kormány mitől fél, hogy úgy sárnokolja népei legjobbját, a magyart, kibe legtöbbet bizhatnék, kegyelmes bizodalommal. Egyszóval az egész ferhőr kérdéseire igazán és nem félve felelve, vétket nem érezve magamba, december

elein újra meghívtak egy más haditörvény eleibe a városi lakomból.

Ott ítéletet mondanak: satiris kitételeiért leveleimnek 5 hónapi csal profosznál való arestom legyen büntetésem, de régebb kimutatott lojalis érzeteim, öregségem tekintetbe vévődven, ezennel egész becsülettel szabadon bocsátnak kegyelem útján, a herczegtől elengedve a büntetés. És így megszabadulék újra a németek kezéből. 130 egy néhány szenvedő magyar társaim még ott szenvednek, senki nem is tudja miért.

Még szabadon valék a városon mind ítélő bírám, mind a szebeni generálisak és a városon lakó uraságok és hivatalosak szívésségeket és részvételeket annyira megnyertem, hogy kérték odaköltözésem és társolkodásom vélek. Mindennap meglátogattak, én is őket, szekereztem, sétáltam vélek és barátságba éltem. A herczeg kegyét csak írásba köszönhettem meg, mert jókor reggel megszabadulásomkor elindult hetekre vadászni. Én is még gyengén voltam, de a friss levegő és a sok szívéssége ismerőseimnek egészen elősegített.

Avval töllek elbúcsúzáván, kedves vejem Bethlen Gáborral elindultam Keresdre – és onnét Beszterczére haza jövök. – Igen derék vejem Kendefi Lajost halva találva, a somkerek-i jószágba kedves leányom Mariskát nagy búba. És így újra bú ére 1853-ba bélépve.

Mi áll még a végzés könnyvibe érdekembe írva, Isten tudja. Ha élek feljdzem – ezentul. Most 25-dik januárba bévégzem eddigi életem rajzát – 1853-ba.

Életem folytából sokféle anekdotákat írhatnék ide, mik valóságosan történtek véllem és köremmel, de azokat most ide fel nem jegyezhetem, nem is mindennek olvasni valók. Mint királyomhoz hív – élve ezentúl is – sok történhetik, mi érdekes leszsz a feljdzésre – mert én igaz laptája vagyok a sorsnak.